

เล่มที่ ๑๑ ชื่อทิมิกาย

ปาฎีกวักค์

(เป็นสูตรต้นตปิฎก)

ทิมิกาย พระไตรปิฎกเล่มนี้ ยังอยู่ในประเภท ‘ทิมิกาย’ คือ ‘หมวดพระสูตรขนาดยาว’ และปาฎีกวักค์ คือวรรคที่เริ่มต้นด้วยปาฎีกสูตร ในวรรคนี้มี ๑๑ สูตรตามลำดับดังนี้ :-

- ๑. ปาฎีกสูตร** ว่าด้วย ‘ซีเปลือยบุตรแห่งปาฎีกะ (ช่างทำถาด)’ ผู้คุยโอ่ยกตนเสมอด้วยพระพุทธเจ้า.
- ๒. อุทุมพริกสูตร^๑** ว่าด้วย ‘เหตุการณ์ในปริพพาชการาม ซึ่งพระนางอุทุมพริกาสร้างถวาย’ กล่าวถึงการโต้ตอบระหว่างพระพุทธเจ้า กับนิโครธปริพพาชก เรื่องนักบวช.
- ๓. จักกวัตติสูตร^๒** ว่าด้วย ‘พระเจ้าจักรพรรดิ’ และความเลื่อม ความเจริญแห่งศีลธรรม และเรื่องพระเมตไตรยพุทธเจ้า.
- ๔. อัคคัญญสูตร** ว่าด้วย ‘บุคคลผู้เลิศกว่าคนอื่น’ ด้วยความรู้และความประพฤติ แสดงถึงเรื่องวรรณะ หรือชั้นแห่งบุคคล ๔ ประเภท รวมทั้งที่มาเดิมของโลก ซึ่งเป็นต้นเรื่องของวรรณะ ๔.
- ๕. สัมปสาทนียสูตร** ว่าด้วย ‘คุณธรรมที่น่าเลื่อมใส’ กล่าวถึงคำพรรณนาพระคุณอันน่าเลื่อมใสของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระสารีบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค.
- ๖. ปาสาทิกสูตร** ว่าด้วย ‘พระธรรมเทศนาที่น่าเลื่อมใส’ กล่าวถึงธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี และที่กล่าวไว้ดี พร้อมทั้งข้อปฏิบัติของสาวก.
- ๗. ลักขณสูตร** ว่าด้วย ‘มหาบุริสลักษณะ’ ๓๒ ประการ พร้อมด้วยเหตุผลที่ทำให้เกิดลักษณะนั้น ๆ.

๑. ฉบับยุโรป ชื่ออุทุมพริก สีนาทสูตร

๒. ฉบับยุโรป ชื่อจักกวัตติ สีนาทสูตร

๘. **สิงคาลกสูตร^๑** ว่าด้วย ‘สิงคาลกมาณพ’ ส่วนใหญ่เป็นการสอนธรรมะของผู้ครองเรือน และเรื่องทศ ๖ ที่อุปมาด้วยบุคคล ๖ ประเภท.
๙. **อาฏานาฏิยสูตร** ว่าด้วย ‘การรักษาในอาฏานาฏานคร’ ซึ่งทำวจาตุมหาราชกราบทูลพระผู้มีพระภาค.
๑๐. **สังคีติสูตร** ว่าด้วย ‘การร้อยกรองหรือสังคายนาคำสอน’ พระสารีบุตรได้แสดงธรรมเป็นตัวอย่างในการจัดประเภทคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ซึ่งเป็นแบบอย่างของการสังคายนาในภายหลัง.
๑๑. **ทสุตตรสูตร** ว่าด้วย ‘หมวดธรรมอันยิ่งขึ้นไปจนถึงลิบ’ เป็นการแสดงธรรมของพระสารีบุตรจำแนกธรรมหมวดหนึ่ง หมวดสอง จนถึงหมวดลิบ ซึ่งเป็นตัวอย่างแห่งการร้อยกรองพระธรรมวินัยได้ดี เช่น สังคีติสูตร.

๑. ฉบับยุโรป ชื่อสิงคาลกสูตร สูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่มาณพชื่อสิงคาลกะ

ขยายความ

๑. ปาฏิหาริย์

สูตรว่าด้วยซีเปลือยบุตรแห่งปาฏิกะ (ช่างทำถาด)

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ นิคมชื่อนุปปิยะ แคว้นมัลละ เช้าวันหนึ่งเสด็จออกบิณฑบาตแต่ยังเช้าอยู่ จึงเสด็จแวะไปยังอารามของภคควโคตรปริพพชก ตรัสสนทนากับภคควโคตรปริพพชก ผู้ทูลถามเรื่องบุตรลิจฉวีชื่อนักขัตตะ ผู้เข้ามาบวชแล้วสึกไป โดยให้เหตุผลว่า : -

๑. ตนจะไม่อยู่อุทิศพระผู้มีพระภาคต่อไป.
๒. เพราะพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ดู.
๓. เพราะไม่ทรงบัญญัติสิ่งที่เป็นเลิศ (ไม่ใช่สิ่งประเสริฐสุด หรือสิ่งที่เป็นต้นเดิมของสิ่งทั้งหลายว่าได้แก่อะไร).

ซึ่งพระผู้มีพระภาคได้ตรัสแล้วว่า ในข้อ ๑ พระองค์ได้ตรัสถามเขาว่า พระองค์ได้เคยขอร้องให้เขามาอยู่อุทิศพระองค์^๑ หรือว่าเขาเคยเข้ามากราบทูลว่า จะอยู่อุทิศพระองค์บ้างหรือเปล่า เขาตอบว่า เปล่า. เมื่อเป็นเรื่องเปล่า จึงมิใช่เรื่องที่ควรจะบอกเลิกใคร.

ในข้อ ๒ ตรัสถามเขาว่า พระองค์เคยตรัสหรือไม่ว่าจงมาอยู่อุทิศพระองค์เถิด แล้วพระองค์จะทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ดู ก็ตอบว่า เปล่า. ตรัสถามต่อไปว่า ถ้าแสดงฤทธิ์ให้ดูหรือไม่แสดงก็ตาม จะทำให้สิ้นทุกข์ได้หรือไม่ ตอบว่า ไม่ทำให้สิ้นทุกข์ได้. จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น การแสดงฤทธิ์จะทำอะไรได้.

ในข้อ ๓ ตรัสถามเขาว่า พระองค์เคยตรัสหรือไม่ว่าจงมาอยู่อุทิศพระองค์เถิด แล้วพระองค์จะทรงบัญญัติสิ่งที่เลิศแก่เขา. เขาตอบว่า เปล่า. ตรัสถามต่อไปว่า จะบัญญัติสิ่งที่เลิศหรือไม่ก็ตาม จะทำให้สิ้นทุกข์ได้หรือไม่. ตอบว่า ไม่ทำให้สิ้นทุกข์ได้. จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น การบัญญัติสิ่งที่เลิศจะทำอะไรได้. อนึ่งได้ตรัส (เป็นเชิงทบทวนความทรงจำ) ว่า สุนัขขัตตะเคยกล่าวพรรณนาคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ไว้เป็นอเนกประการในวัชชีคาม.

๑. เป็นสำนวน หมายความว่า มาบวช

เรื่องซีเปลือยชื่อไกรกษัตติยะ

ตรัสเล่าต่อไปว่า เคยตรัสแก่สุนัขขัตตลิจฉวีบุตร ถึงซีเปลือยชื่อไกรกษัตติยะ ผู้ประพตวิตรตั้งลูกสุนัข คือลงคลาน ๔ เท้า กินอาหารที่ตกอยู่บนพื้นดิน ด้วยใช้ปากจับ (ไม่ใช้มือหยิบเข้าปาก) ว่าจะตายด้วยโรคท้องอืดในวันที่ ๗ แล้วถูกนำไปทิ้งในป่าช้า ซึ่งมีกอหญ้าคมบาง. สุนัขขัตตลิจฉวีจึงไปหาซีเปลือยชื่อไกรกษัตติยะ เล่าคำของเราให้ฟัง แล้วแนะนำให้บริโภคาอาหารพอประมาณ ดื่มน้ำพอประมาณ เพื่อให้ถ้อยคำของเรา คลาดเคลื่อน ครั้นในวันที่ ๗ ซีเปลือยนั้นก็ตายและถูกนำไปทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งมีกอหญ้าคมบาง. เราจึงขออนถามสุนัขขัตตลิจฉวีว่า ที่เป็นอย่างนี้ ชื่อว่าเราแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้วหรือยัง สุนัขขัตตลิจฉวีก็รับว่าแสดงแล้ว.

เรื่องซีเปลือยชื่อกพารมชฌกะ

ตรัสเล่าถึงซีเปลือยชื่อกพารมชฌกะ ผู้เลิศด้วยลาภ ยศ อาศัยอยู่ในวัชชีคาม ใกล้กรุงเวสาลีเป็นผู้ถือข้อปฏิบัติ ๗ ประการ คือ ๑. เปลือยกาย ๒. ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่เสพเมถุนธรรม ๓. ดื่มสุราและกินเนื้อสัตว์ตลอดชีวิต ไม่กินข้าวสุก ขนมนสด ๔. ไม่ล่วงเกินอุเทนเจตีย์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ศบูรพา (ตะวันออก) ๕. ไม่ล่วงเกินโคตมกเจตีย์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ศทักซิณ (ใต้) ๖. ไม่ล่วงเกินสัตตัมพเจตีย์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ศประจิม (ตะวันตก) ๗. ไม่ล่วงเกินพหูตตกเจตีย์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ศอุดร (เหนือ) ของกรุงเวสาลี^๑ เราเคยกล่าวกะ สุนัขขัตตลิจฉวีว่า กพารมชฌกะ จะนุ่งผ้า มีภริยา กินข้าวสุก ขนมนสด (เพิ่มขึ้นจากสุรา และเนื้อสัตว์) ล่วงเกินเจตีย์ทั้งปวงในกรุงเวสาลี เสื่อมจากยศและตาย เหตุการณ์ก็เป็นจริง ดังที่เรากล่าว เราจึงถามสุนัขขัตตลิจฉวีว่า ที่เป็นอย่างนี้ ชื่อว่าเราแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้วหรือยัง. สุนัขขัตตลิจฉวีก็รับว่าแสดงแล้ว.

เรื่องซีเปลือยชื่อปาฏิกบุตร

ตรัสเล่าถึงซีเปลือยชื่อปาฏิกบุตร ผู้เลิศด้วยลาภ ยศ อาศัยอยู่ในวัชชีคาม ใกล้กรุงเวสาลี. ซีเปลือยผู้นี้เปล่งวาจาในท่ามกลางบริษัทว่า พระสมณโคตมเป็นญาณวาทะ (ผู้กล่าวรับรองญาณความรู้) ตนก็เป็นญาณวาทะ ควรจะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยกันได้. พระสมณโคตมมาครั้งทาง ตนจะไปครั้งทาง. พระสมณโคตมแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ก็อย่าง ตนก็จะแสดงเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ. เมื่อสุนัขขัตตลิจฉวีมาเล่าให้ฟัง เราจึงกล่าวกะซีเปลือยชื่อ

๑. เรื่องนี้มีประโยชน์ทางภูมิศาสตร์ จึงนำรายละเอียดมาลงไว้ด้วย

ปาฏิหาริย์อะไรจะถึงถ้อยคำนั้น ความคิดนั้น ไม่สละความเห็นนั้น ก็ไม่ควรมาอยู่ต่อหน้าเรา ถ้าขึ้นมาศีรษะก็จะแตก. สุนัขขัตตลิจฉวีขอให้เรารักษาถ้อยคำที่เราพูดไว้. เราจึงให้สุนัขขัตตลิจฉวีไปบอกแก่ซีเปลือยชื่อปาฏิหาริย์. เช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อกลับจากบิณฑบาตในกรุงเวสาลี เราจึงเข้าไปพักกลางวันในอารามของซีเปลือยชื่อปาฏิหาริย์. สุนัขขัตตลิจฉวีก็รีบเที่ยวไปบอกพวกกษัตริย์ลิจฉวี รวมทั้งพราหมณ์มหาศาล^๑ คฤหบดีมหาศาล. และสมณพราหมณ์เจ้าลัทธิต่าง ๆ ให้รีบไปดูการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ระหว่างเรากับซีเปลือยชื่อปาฏิหาริย์.

เมื่อซีเปลือยชื่อปาฏิหาริย์ทราบว่ามีคนมาประชุมเพื่อจะคอยดู ก็ตกใจกลัว จึงเดินทางไปยังอารามของปริพพชกชื่อติณทุกขานุ (ต่อไม้มะพลับ) พวกบริษัทก็ไปตามพูดขอร้องให้ไปแสดงตัว ซีเปลือยผู้นั้นก็พูดว่า จะไป แต่กระเสือกกระสนอยู่ในที่นั้น ลุกขึ้นไม่ได้. มหาอำมาตย์ของเจ้าลิจฉวีไปตาม เขาก็พูดอย่างนั้น แต่ลุกขึ้นไม่ได้. ซาลิยะศิษย์ของปริพพชกผู้ใช้บาตรไม้ จึงไปตาม และพูดว่าอย่างเจ็บ ๆ แต่ก็ไม่สำเร็จ ซีเปลือยไม่ยอมไปแสดงตัว. เราจึงแสดงธรรมแก่บริษัทที่ไปประชุมนั้นแล้วกลับที่พัก. และเราได้ถามสุนัขขัตตลิจฉวีว่า ที่เป็นอย่างนี้ ชื่อว่าเราแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้วหรือยัง สุนัขขัตตลิจฉวีก็รับว่าแสดงแล้ว.

เรื่องของสิ่งที่เลิศหรือเป็นต้นเดิม (อัครัญญะ)

ตรัสต่อไปว่า “เรารู้จักสิ่งที่เลิศ รู้จักสิ่งที่เลิศยิ่งขึ้นไปกว่านั้น แต่รู้แล้วก็ไม่ยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือก็รู้แจ้งนิพพานเฉพาะตน เมื่อรู้จึงไม่ประสพความเสื่อม.” ครั้นแล้วทรงแสดงสิ่งที่เลิศตามทัศนะของศาสนาอื่นต่อไปนี้ : -

๑. สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์ คือ เรื่องที่พระอิศวร^๒ สร้าง (อิสสรกุตตะ) พระพรหมสร้าง (พรหมกุตตะ) คือเมื่อโลกหมุนเวียนเปลี่ยนไป บางครั้งพรหมวิมานว่างไม่มีใคร ผู้ที่ไปเกิดในที่นั้นคนแรกก็นึกว่าตนเป็นมหาพรหมผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ไปเกิดทีหลัง ก็นึกว่าตนเป็นผู้ที่มหาพรหมสร้างขึ้น. ต่อมาพวกเหล่านั้นมาเกิดในโลกนี้ ออกบวชบำเพ็ญเพียร ระลึกชาติได้ ก็เอาความเข้าใจสมัยที่เกิดในพรหมโลกนั้นมากล่าวว่า มีผู้สร้างและผู้ถูกสร้าง.

๒. สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์เกี่ยวกับเทพพวกชิททาปโทลิกะ (ผู้เสียหายหรือมีโทษเพราะการเล่น) คือเมื่อมาออกบวชบำเพ็ญเพียร

๑. คำว่า มหาศาล หมายความว่า มีทรัพย์มาก

๒. อรรถกถาแก้วว่า ได้แก่พระพรหม เพราะคำว่า อิสสระ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ในที่นี้ได้แปลตามศัพท์ที่น่าจะเป็นไปได้

ระลึกชาติได้ว่า ตนเคยเป็นเทพพวกชิตทาปโทลิกะ ต้องจุด คือพื้นฐานเดิม เพราะการเล่นสนุกสนาน จึงเห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกชิตทาปโทลิกะไม่เที่ยง.

๓. สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์เกี่ยวกับเทพพวกมโนปโทลิกะ (ผู้เสียหายหรือมีโทษ เพราะคิดร้ายผู้อื่น) คือเมื่อมาออกบวชบำเพ็ญเพียร ระลึกชาติได้ว่า ตนเคยเป็นเทพพวกมโนปโทลิกะ ต้องจุด คือพื้นฐานเดิม เพราะคิดร้ายผู้อื่น จึงเห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกมโนปโทลิกะไม่เที่ยง.

๔. สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์เกี่ยวกับการมีเป็นขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ (อธิจลรูปป็นนะ) คือเมื่อมาออกบวชบำเพ็ญเพียร ระลึกชาติได้ว่า ตนเคยมีสัญญาเกิดขึ้น ขณะเป็นอสังขยัตถ์ ไม่มีสัญญา พอเกิดสัญญาขึ้นก็จุด จึงระลึกได้ ลึกลงเพียงเมื่อจะจุดเท่านั้น ย้อนหลังไปกว่านั้นไม่เห็นมีอะไร จึงเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ.

(ข้อบัญญัติทั้งสี่นี้ เป็นทฤษฎีความเห็นที่มีมูลฐานมาจากความรู้เพียงเปลาะใด เปลาะหนึ่ง ไม่รู้ตลอดสาย ทำให้เข้าใจผิด ดูพรหมชาลสูตรประกอบ ซึ่งย่อไว้แล้ว หน้า ๑๐๒-๑๐๔).

ครั้งแล้วตรัสเรื่องสุภวิโมกข์ (ซึ่งอรรถกถาอธิบายว่า การบำเพ็ญกสิณ คือการเพ่งรูปนิมิต แบบใช้สีเป็นอารมณ์). เมื่อจบพระพุทธดำรัส ภัคควโคตรปริพพาชก ชื่นชมภาษิตของพระผู้มีพระภาค.

(หมายเหตุ : เป็นอันทรงตอบข้อกล่าวหาของสำนักชัตตลิจฉวี ที่ว่าไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และไม่แสดงสิ่งที่เลิศ หรือสิ่งที่ เป็นต้นเดิมของสิ่งทั้งหลายว่าได้ทรงแสดงแล้วอย่างไร).

๒. อุทุมพริกสูตร

สูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในปริพพาชการาม ซึ่งนางอุทุมพริกสร้างถวาย

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ สันธานคฤหบดี^๑ ออกจากกรุงราชคฤห์จะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคในเวลากลางวัน และแวะเข้าไปหานิโครชปริพพาชก ซึ่งกำลังอยู่กับบริษัทใหญ่ประมาณ ๓ พันคนกำลังกล่าวถ้อยคำ ที่เป็นเรื่องภายนอกของสมณะ (ตีรัจฉานกถา) ด้วยเสียงอันดัง. เมื่อเห็นสันธานคฤหบดีเข้ามา

๑. สันธานคฤหบดีผู้นี้เป็นคนสำคัญ มีบริวารมาก เป็นอนาคามีบุคคล คือพระอรียบุคคลชั้นที่ ๓ รองลงมาจากพระอรหันต์ พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ หน้า ๑๕๘ ว่าประกอบด้วยคุณธรรม ๖ อย่าง คือ มีความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างไม่หวั่นไหว มีศีลอันประเสริฐ มีญาณความรู้อันประเสริฐ, มีวิมุตติความหลุดพ้นอันประเสริฐ.

ก็ลังกันและกันให้สงบเสียง เพราะคฤหบดีผู้นี้เป็นสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ที่อยู่ในกรุงราชคฤห์ คนหนึ่งของพระสมณโคดม และเป็นพวกที่ไม่ชอบเสียงดัง พรรณนาคุณของความเป็นผู้มีเสียงน้อย เมื่อรู้ว่าบริษัทมีเสียงน้อย ก็จะมีเข้ามาหา.

เมื่อล้นธานคฤหบดีเข้าไปหา นิโครธปริพพาชก กล่าวลัทธิเมตตานิยกราชคฤหบดีกันเสร็จแล้ว ก็กล่าวว่านักบวชลัทธิอื่น (อัญญาเดียรถีย์ปริพพาชก) ที่ประชุมกัน สงเสียงอื้ออึงเป็นคนละอย่างกับพระผู้มีพระภาค ผู้เสพเสนาสนะอันสงัด.

นิโครธปริพพาชกจึงตอบว่า พระสมณโคดมจะสนทนาได้ตอบ แสดงความสามารถทางปัญญากับใครได้ ปัญญาของพระสมณโคดมถูกกำจัดเสียแล้วในเรือนว่าง จึงไม่กล้าก้าวลงสู่บริษัท ไม่ควรที่จะได้ตอบ ได้แต่เสพเสนาสนะอันสงัด เหมือนโคตบอดที่หนีไปอยู่ป่าลึก เสพเสนาสนะอันสงัด (โดยใจความว่า การที่เสพเสนาสนะอันสงัด ก็เพราะไม่มีปัญญาจะโต้ตอบกับใคร จึงต้องเลี้ยงหนีประชุมชน เหมือนโคตบอดที่กลัวถูกทำร้าย ต้องหลบซ่อนตัว อยู่ในที่เปลี่ยว) ขอให้พระสมณโคดมมาสู่บริษัทนี้เถิด เราจะสนทนาด้วยสักปัญหาหนึ่ง จะหมุนเสียให้เหมือนหม้อเปล่าทีเดียว.

พระผู้มีพระภาคได้ทรงสดับถ้อยคำสนทนาของทั้งสองฝ่ายด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ จึงเสด็จลงจากเขาคิชฌกูฏ เสด็จลงกรมในที่แจ้ง ริมฝั่งน้ำสุมาทรา. นิโครธปริพพาชกเห็นเช่นนั้นก็เตือนบริษัทให้สงบเสียงแล้วกล่าวว่า ถ้าพระสมณโคดมเสด็จมาตนจะถามปัญหาเรื่องธรรมะที่ทรงแสดงแก่สาวกให้มีความปลอดโปร่งใจในการประพฤติพรหมจรรย์เบื้องต้น.

๑. พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหา นิโครธปริพพาชก ได้รับการต้อนรับปราศรัยเป็นอันดี ได้รับนิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ ส่วนนิโครธปริพพาชกนั่งบนอาสนะที่ต่ำกว่า^๑. เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสได้ถามว่า สนทนาอะไรค้างอยู่ ปริพพาชกจึงกราบทูลว่า พุดกันว่า ถ้าพระองค์เสด็จมา จะถามเรื่องธรรมะที่แสดงแก่สาวก ให้มีความปลอดโปร่งใจในการประพฤติพรหมจรรย์เบื้องต้น. ตรัสตอบว่า เป็นการยากที่ท่านผู้มีความเห็นอย่างอื่น มีความพอใจอย่างอื่น มีความประพฤติอย่างอื่น มีอาจารย์อย่างอื่น จะเข้าใจได้. ท่านจงถามปัญหาในลัทธิอาจารย์ของตนเอง อันเกี่ยวด้วยการเกลียดชังความชั่ว โดยการบำเพ็ญตบะดีกว่า. พวกปริพพาชกก็อื้ออึงขึ้น กล่าวกันว่า น่าอัศจรรย์ที่พระสมณโคดมเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ไม่ตอบปัญหาในลัทธิของตนแต่กลับปวารณา (ขอให้ถาม) ในลัทธิของผู้อื่น.

๑. มีหลายสูตรที่เจ้าสำนักปริพพาชกเชิญให้พระพุทธเจ้าประทับบนอาสนะ แล้วตนเองนั่งบนอาสนะต่ำกว่าจะเป็นด้วยถือว่าทรงเป็นกษัตริย์หรืออย่างไร เป็นเรื่องน่าสังเกต เท่าที่ย่อมาแล้ว มีไปฏฐปาทสูตร (หน้า ๑๒๒) และปาฏิกสูตร ก่อนสูตรหน้านี้

๒. นิโครธปริพพาชกสั่งให้ปริพพาชกเหล่านั้นสงบเสียงแล้ว ถามว่าพวกข้าพเจ้ามีวาตะเกลียดชังความชั่วโดยการบำเพ็ญตบะ (ตโปชिक्षณาตบะ) ยึดความเกลียดชังความชั่วโดยใช้ตบะหรือความเพียรอยู่. ประพฤติอย่างไรจึงจะสมบูรณ์ อย่างไม่สมบูรณ์. พระผู้มีพระภาคก็ตรัสตอบตามลัทธิของเขา เช่น เปลือยกาย ยืนถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และกินอาหารเลียมือที่เลอะอาหารแทนการล้าง เป็นต้น แล้วตรัสถามว่า ประพฤติอย่างนี้ ชื่อว่าบริบูรณ์หรือยัง ปริพพาชกกราบทูลว่า บริบูรณ์แล้ว. แต่กลับตรัสว่าจะทรงซื้อขอเครื่องหมองในการปฏิบัติอย่างนี้ที่ (ถือกันว่า) บริบูรณ์แล้วให้ฟัง.

๓. ปริพพาชกถามว่า จะทรงซื้อขอเครื่องหมองในการปฏิบัตินี้ได้อย่างไร ตรัสตอบว่า

๑. การที่บำเพ็ญตบะแล้วอึดใจ เติมความปรารถนาด้วยตบะนั้น
๒. ยกตน ช่มผู้อื่น เพราะตบะนั้น
๓. มัวเมา เพราะตบะนั้น
๔. ทำลาภสักการะและชื่อเสียงให้เกิด เพราะตบะนั้น แล้วอึดใจ เติมความปรารถนาด้วยลาภสักการะและชื่อเสียงนั้น
๕. ยกตน ช่มผู้อื่น เพราะลาภสักการะและชื่อเสียงนั้น
๖. มัวเมา เพราะลาภสักการะและชื่อเสียงนั้น
๗. แบ่งแยกในเรื่องอาหารว่า นี่ชอบใจ นี่ไม่ชอบใจ อันไหนไม่ชอบใจก็เพ่งเล็งละทิ้ง อันไหนชอบก็ติดใจ ไม่เห็นโทษ
๘. บำเพ็ญตบะเพราะใครจะได้ลาภชื่อเสียง เพื่อให้พระราชา, มหาอำมาตย์, กษัตริย์, พราหมณ์, คฤหบดี, เตียรถียร์สักการะตน
๙. รุกรานสมณพราหมณ์ บางพวกด้วยเรื่องการบริโภคพืชผลไม้
๑๐. ริษยาและตระหนี่ในสกุลเมื่อเห็นสมณพราหมณ์ บางพวกมีผู้สักการะเคารพนับถือ
๑๑. นั่งแสดงตนในทาง (ที่คนผ่านไปมา)
๑๒. พุดไม่ตรงความจริง ชอบว่าไม่ชอบ ไม่ชอบว่าชอบ
๑๓. เมื่อตถาคตหรือสาวกของตถาคตแสดงธรรม ไม่ยอมรับปริยายที่ควรยอมรับ^๑
๑๔. เป็นคนมักโกรธ และผูกโกรธ
๑๕. เป็นคนมักหลบหลู่ บุญคุณท่านและตีเสมอ
๑๖. เป็นคนมักริษยาและตระหนี่
๑๗. เป็นคนโอ้อวดและมีมายา
๑๘. เป็นคนกระด้างและดูหมิ่นท่าน
๑๙. มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ใต้อำนาจของความปรารถนาลามก
๒๐. มีความเห็นผิด ประกอบด้วยความเห็นยึดส่วนสุด
๒๑. ยึดแต่ความเห็นของตน ถือมั่น สลัดยาก. แต่จะอย่างนี้เป็นความเศร้าหมองของผู้บำเพ็ญตบะ.

ครั้นแล้วตรัสถามว่า การเกลียดชังความชั่วโดยบำเพ็ญตบะดังกล่าวมานี้ จะนับว่าเศร้าหมองหรือไม่. นิโครธปริพพาชกยอมรับว่าเป็นความเศร้าหมอง มีฐานะที่ผู้บำเพ็ญตบะบางคนอาจประกอบด้วยความเศร้าหมองครบทุกข้อ จึงไม่ต้องกล่าวถึงเพียงข้อใดข้อหนึ่ง (ว่าจะมีใครไม่มีความเศร้าหมองนี้บ้างเลย).

๑. ในพระพุทธศาสนา ถ้าใครกล่าวถูกต้องตามความจริง ก็ถือว่ากล่าวถูกต้อง ไม่มีการปฏิเสธความจริง เพียงเพราะผู้พูดเป็นคนในศาสนาอื่น

๔. ต่อจากนั้นทรงแสดงการบำเพ็ญตบะที่บริสุทธิ์ คือที่ตรงกันข้ามกับ ๒๑ ข้อข้างต้น. นิโครธปริพพาชกยอมรับว่าเป็นการเกลียดชังความชั่ว โดยบำเพ็ญตบะที่บริสุทธิ์ถึงความเป็นยอดและเป็นสาระ แต่พระผู้มีพระภาคก็ตรัสว่า ยังไม่ใช่ถึงความเป็นยอดหรือสาระ แต่ถึงความเป็นสะกิดเท่านั้น.

๕. นิโครธปริพพาชกขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธีบำเพ็ญตบะ ที่ถึงความเป็นยอดหรือเป็นแก่น. จึงทรงแสดงความสังวร ๔ ประการ คือ ๑. ไม่ฆ่าสัตว์, ไม่ใช่ให้ฆ่า, ไม่ยินดีต่อผู้ฆ่า ๒. ไม่ลักทรัพย์, ไม่ใช่ให้ลัก, ไม่ยินดีต่อผู้ลัก ๓. ไม่พูดปด, ไม่ใช่ให้พูดปด, ไม่ยินดีต่อผู้พูดปด ๔. ไม่เสพกามคุณ, ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเสพ, ไม่ยินดีต่อผู้เสพ และทรงแสดงการเสพเสนาสนะ (ที่นอนที่นั่งหรือที่อยู่อาศัย) อันสังัด นั่งทำสติกำจัดนิวรณ์ ๕ คือ ๑. อภิชฌา^๑ (ความอยากได้) ๒. พยาบาท (ความปองร้าย) ๓. ถีนมิทธะ (ความหดหู่ว่าง่วง) ๔. อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ) ๕. วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย). เมื่อละนิวรณ์ ๕ ได้ เมื่อความเศร้าหมองแห่งจิตลดน้อยลงเพราะปัญญาแล้ว ก็เจริญพรหมวิหาร ๔ แผ่ไปทั่วทุกทิศ สู่โลก ทั้งสิ้น. ครั้นแล้วตรัสถามว่า เท่านั้น การบำเพ็ญตบะจะชื่อว่าบริสุทธิ์หรือไม่. กราบทูลว่า บริสุทธิ์ ถึงความเป็นยอดเป็นสาระ. แต่ตรัสตอบว่า ยังไม่ถึงความเป็นยอดเป็นสาระ ถึงเพียงแค่เปลือกเท่านั้น.

๖. นิโครธปริพพาชกขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธีบำเพ็ญตบะที่ถึงความเป็นยอดหรือเป็นแก่น. จึงตรัสแสดงข้อปฏิบัติต่อไป โดยทำความการปฏิบัติข้างต้นแล้วแสดงการได้ผล คือการระลึกชาติได้ ตั้งแต่ ๑ ชาติถึงแสนชาติและหลายกัปไปแล้วตรัสว่า เป็นเพียงกะพี้.

๗. เมื่อทรงถูกขอร้องให้แสดงต่อไปอีก จึงตรัสถึงการได้ผล คือทิพยจักขุ แล้วทรงสรุปว่าการบำเพ็ญตบะอย่างนี้ ถึงความเป็นยอดเป็นแก่น. แล้วทรงสรุปต่อไปว่าเป็นอันตอบปัญหาครั้งแรกที่นิโครธปริพพาชกทูลถามที่ว่า ทรงแนะนำสาวกด้วยธรรมอะไร ให้มีความปลอดโปร่งใจในการปฏิบัติ พรหมจรรย์เบื้องต้น คือทรงแนะนำถึงฐานะอันยิ่งกว่า ประณีตกว่าที่แสดงไว้นี้อีก.

๑. พึงสังเกตว่า ในที่นี้ ไม่ใช่คำว่า กามฉันท์ ความพอใจในกาม แต่ใช้ อภิชฌา แทน

ปริพพาชกทั้งหลายก็แสดงความประหลาดในที่ตนไม่เห็นไม่รู้ฐานะที่ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ (ยิ่งกว่าการได้ทิพยจักขุที่ว่า เป็นยอด แล้วยังมีอะไรยอดขึ้นไปอีก^๑)

สันธานคฤหบดีจึงกราบทูลทบทวนถึงข้อที่นิโครธปริพพาชกกล่าวกระทบกระทั่ง พระผู้มีพระภาคในตอนแรก ซึ่งทำให้นิโครธปริพพาชกนั่งนิ่งแก้วเขิน. พระผู้มีพระภาค ตรัสถามว่า กล่าวไว้อย่างนั้นจริงหรือไม่ นิโครธปริพพาชกรับว่าจริง และกราบทูลขออภัย. จึงตรัสถามให้ตอบด้วยความจริงใจ ถึงถ้อยคำของพวกปริพพาชกเก่า ๆ ว่า เขากล่าวถึง พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตว่าชอบส่งเสียงดัง พูดเรื่องไร้สาระ หรือว่าชอบสงบ อยู่เสนาสนะอันสงัด. นิโครธปริพพาชกก็ยอมรับว่าเคยได้ยินได้ฟังมาว่า พระอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีต ทรงปฏิบัติเหมือนอย่างพระผู้มีพระภาคในปัจจุบันนี้.

จึงตรัสสรุปว่า วิญญูชนผู้สูงอายุนั้น (หมายถึงปริพพาชกโบราณ) มิได้คิดว่า “**พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้แล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อความตรัสรู้, ทรงฝึกพระองค์แล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อการฝึก (ให้ผู้อื่นฝึกตนเอง), ทรงสงบระงับแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อความสงบระงับ, ทรงข้ามพ้นแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อการข้ามพ้น, ทรงดับเย็นแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อความดับเย็น.**”

นิโครธปริพพาชกจึงกราบทูลขออภัยซ้ำอีก. พระผู้มีพระภาคตรัสประทานอภัยแล้ว จึงทรงแสดงการปฏิบัติอย่างได้ผลในพระธรรมวินัยนี้ภายใน ๗ ปี ถึง ๗ วัน แล้วตรัสว่า มิได้ทรงประสงค์จะได้เขามาเป็นศิษย์, มิได้ทรงประสงค์จะให้เขาเลิกเรียน (แบบปริพพาชก) จะให้เลิกจากอาชีวะ (การดำรงชีวิตแบบปริพพาชก), มิได้ทรงประสงค์จะให้ตั้งอยู่ใน อกุศลธรรม, ถ้ายถอนจากกุศลธรรม. หากทรงแสดงธรรมเพื่อให้ละอกุศลธรรม เมื่อปฏิบัติ อย่างไม่ระมัดระวังละอกุศลธรรมได้ ธรรมอันพองแผ้วจะเจริญขึ้น ก็จงทำให้ปัญญาบริบูรณ์ ทำให้แจ้งความโง่โง่ในปัจจุบันเกิด.

๓. จักกวัตติสูตร

สูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ นครมาตุลา แคว้นมคธ ตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย ให้ฟังตนพึงธรรมและเจริญสติปัญญา ^๔ แล้วตรัสเล่าเรื่องรัตนะ ๗ ประการของพระเจ้า จักรพรรดิพระนามว่า ทัฬหเนมิ คือ : -

๑. เรื่องนี้เป็นการตอบปัญหาที่เดียวได้ผล ๒ ทาง คือตอบปัญหาแบบชี้ให้เห็นความบกพร่องในลัทธิ ของปริพพาชกนั้นด้วยความรับรองของพวกเขาเองอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเป็นการตอบปัญหา เดิมที่เขาถามเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้วย
๒. โปรดดูมหาสติปัญญาสูตร หน้า ๑๖๒ เมื่อเข้าใจว่าเจริญสติปัญญา ๔ นั้นทำอย่างไร

๑. จักร (ลูกล้อรถ) แก้ว (จักรรัตนนะ)
๒. ช้างแก้ว (หัตถิรัตนนะ)
๓. ม้าแก้ว (อัสสรรัตนนะ)
๔. แก้วมณี (มณีรัตนนะ)
๕. นางแก้ว (อิตถิรัตนนะ)
๖. ขุนคลังแก้ว (คหปติรัตนนะ)
๗. ขุนพลแก้ว (ปริณายกรัตนนะ)

พระเจ้าทัพนเนมิตรสลั่งบุรุษคนหนึ่งให้คอยดูว่า จักรแก้วเคลื่อนจากฐานเมื่อไรให้มาบอก จำเนียรกาลล่วงมา เมื่อจักรแก้วเคลื่อนจากที่ บุรุษนั้นก็ไปกราบทูล พระองค์จึงตรัสเรียกพระราชบุตรองค์ใหญ่ มอบราชสมบัติให้แล้วปลงพระเกศาและพระมัสสุทรงผ้ากาสาเยะ (ผ้าข้อมผ้าด) ออกผนวชเป็นบรรพชิต. เมื่อออกผนวชเป็นราชาฤๅษีได้ ๗ วัน จักรแก้วก็อันตรธานหายไป.

พระราชชา (พระองค์ใหม่) ก็ทรงเสียดพระราชาหฤทัย เข้าไปเฝ้าพระราชฤๅษีเล่าความถวาย. พระราชาฤๅษีก็ตรัสพลอบว่า จักรแก้วเป็นของให้กันไม่ได้ และทรงแนะนำให้บำเพ็ญจักกวัตตวัตร คือข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ มีฐานะอยู่ที่เมื่อปฏิบัติแล้ว จักรแก้วอันเป็นทิพย์ มีกำลังพัน, มีกง, ดมสมบุรณ์ด้วยอาการทั้งปวงจักปรากฏขึ้นแก่พระราชชาผู้รักษาอุโบสถในวันอุโบสถ ๑๕ คำ ผู้ขึ้นสู่ชั้นบนปราสาท. กราบทูลถามว่า วัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นอย่างไร. ตรัสตอบว่า “๑. จงอาศัยธรรมลักการะเคารพนับถือธรรม ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่มนุษย์และสัตว์ ไม่ยอมให้ผู้ทำอันเป็นอธรรมเป็นไปในแวนแคว้น”. ๒. ผู้ใดไม่มีทรัพย์ก็มอบทรัพย์ให้ ๓. เข้าไปหาสมณพราหมณ์ผู้เว้นจากความเมา ประมาท ตั้งอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) และถามถึงสิ่งเป็นกุศล, อุกุศล, มีโทษ, ไม่มีโทษ, ควรเสพ, ไม่ควรเสพ, อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อเสียประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน, อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนาน. เมื่อฟังแล้ว ก็รับเอาสิ่งที่เป็นกุศลมาประพฤติ. นี้แลคือวัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดินั้น.”

(หมายเหตุ : ข้าพเจ้าย่อวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิได้ ๓ อย่าง แต่ในอรรถกถาแจกไปตามพยัญชนะได้ถึง ๑๐ อย่าง คือ ให้อารักขาอันเป็นธรรมแก่ ๑. พลกายหรือกองทหารที่อยู่ใกล้ชิด (เป็นอันโตชน) ๒. กษัตริย์ (น่าจะหมายถึงพระราชวงศ์และกษัตริย์เมืองขึ้น) ๓. ผู้ติดตาม ๔. พราหมณ์คฤหบดี ๕. ชาวนิคมนชนบท ๖. สมณพราหมณ์ ๗. เนื้อและนก ๘. ชัดขวางผู้ทำการที่ไม่เป็นธรรม ๙. เพิ่มให้ทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์

๑๐. เข้าไปหาสมณพราหมณ์แล้วถามปัญหา. และแล้วอธิบายต่อไปว่า แยกเป็น ๑๒ ข้อก็ได้ คือแยกคฤหบดีออกจากพราหมณ์และแยกนกออกจากเนื้อ. แต่ที่ข้าพเจ้าย่อเหลือเพียง ๓ ก็เพราะประเด็นแรกมุ่งในทางเคารพธรรม ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรม และปราบอธรรม จัดเป็นข้อที่ ๑-ผู้จัดทำ).

เมื่อพระราชา (ผู้เป็นราชบุตร) กระทำตาม จักรแก้วก็ปรากฏขึ้นตามที่พระราชฤษีทรงกล่าวไว้ พระราชาจึงทรงถือเต้าน้ำด้วยพระหัตถ์ซ้าย ทรงหมุนจักรแก้วไปด้วยพระหัตถ์เบื้องขวา รับสั่งว่า จักรแก้วอันเจริญงมุนไปเถิด จงมีชัยเถิด แล้วยกกองทัพมีองค์ ๔ ติดตามไปทั้งสี่ทิศจนจดสมุทร สั่งสอนพระราชาในทิศนั้น ๆ ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ แล้วมอบให้ครอบครองสมบัติต่อไปตามเดิม (เพียงให้ยอมแพ้เท่านั้น). เมื่อได้ชัยชนะทั้งสี่ทิศแล้ว ก็เสด็จกลับสู่ราชธานีตามเดิม.

พระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์ที่ ๒-๓-๔-๕-๖ และที่ ๗ ก็เป็นอย่างนี้ พระเจ้าจักรพรรดิที่ ๗ เมื่อออกผนวชและมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรสแล้ว จักรแก้วก็อันตรธานหายไป พวกอำมาตย์ราชบริพารก็ถวายคำแนะนำเรื่องวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ.

ความผิดพลาดในพระราชองค์ที่ ๘

พระราชาสดับแล้ว ก็ทรงจัดการรักษาคุ้มครองอันเป็นธรรม แต่ไม่พระราชทานทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ (ในข้อนี้เมื่อเทียบกับเหตุการณ์ในปัจจุบันก็คือ ไม่จัดการด้านสังคมสงเคราะห์ ไม่มีการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก) ความยากจนก็โพลิบูล เมื่อความยากจนโพลิบูล คนก็ลักทรัพย์ของผู้อื่น. ราชบุรุษจับได้ก็นำมาถวายให้ทรงจัดการ เมื่อทรงได้ส่วนได้ความเป็นสัตย์ และทราบเพราะไม่มีอาชีพ ก็พระราชทานทรัพย์ให้ไปเลี้ยงตน เลี้ยงมารดาบิดา บุตรภรรยา ประกอบการงานและบำรุงสมณพราหมณ์. ต่อมามีคนลักทรัพย์ของผู้อื่นและถูกจับได้อีก ทรงได้ส่วนได้ความเป็นสัตย์อย่างเดิม ก็พระราชทานทรัพย์อีก ชาวาก็ถือกันไปว่า ถ้าใครลักทรัพย์ก็จะได้พระราชทานทรัพย์ คนก็ปรารถนาจะลักทรัพย์กันมากขึ้น.

ต่อมา ราชบุรุษจับคนลักทรัพย์ได้อีก แต่คราวนี้พระราชาทรงเกรงว่า ถ้าพระราชทานทรัพย์ การลักทรัพย์ก็จักเพิ่มยิ่งขึ้น จึงตรัสสั่งให้มัด โทณศิระชะ พาตระเวนไปตามถนนหนทาง ด้วย**บัณเฑาะว์เสียงกร้าว**^๑ นำออกทางประตูพระนครด้านใต้ ปราบกันอย่างถอนราก ตัดศิระชะเสีย.

เมื่อมนุษย์ได้ทราบข่าว ก็พากันสร้างคัสตราอันคมขึ้น และคิดว่า ถ้าลักทรัพย์ใครก็จะต้องตัดศิระชะเจ้าทรัพย์บ้าง จึงเกิดการปล้นหมู่บ้านนิคมนครและการปล้นในหนทาง.

๑. แปลจากคำว่า ชรสฺสเรณ ปณเวณ อรรถกถาอธิบายว่า ด้วยใช้กลองเสียงหยาบ ที่ใช้สำหรับคนจะถูกฆ่า. บัณเฑาะว์เป็นกลองชนิดหนึ่ง

อายุลด อธรรมเพิ่ม

จากการที่ไม่ให้ทรัพย์สินแก่ผู้ไร้ทรัพย์สิน ก็มากด้วยความยากจน มากด้วยการลักทรัพย์สิน มากด้วยการใช้ศีลตรา มากด้วยการฆ่า มากด้วยการพูดปด อายุและผิวพรรณของสัตว์ทั้งหลายก็เสื่อมลง คือมนุษย์มีอายุ ๘ หมื่นปี บุตรมีอายุเพียง ๔ หมื่นปี และลดลงเรื่อย ๆ ในเมื่อความชั่วเกิดมากขึ้น เช่น การพูดเท็จอย่างจงใจ, การพูดส่อเสียด, การประทุษร้ายในกาม. เมื่ออายุลดลงมาเหลือ ๕ พันปี มากไปด้วยอธรรม ๒ อย่าง คือ การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ. เมื่ออายุลดลงมาถึง ๒,๕๐๐ ปี มากไปด้วยอธรรม ๒ อย่างคือ โลภอยากได้ของเขา และพยายามบ่อนทำลายเขา. เมื่ออายุลดลงมาถึง ๑ พันปี มากไปด้วยมิจฉาทิฐิ ความเห็นผิดจากคลองธรรม เมื่ออายุลดลงมาถึง ๕๐๐ ปี มากไปด้วยอธรรม ๓ อย่าง คือ ๑. ความกำหนดที่ผิดธรรม^๑ (อธมมราค) ๒. ความโลภรุนแรง (วิสมโลภ) ๓. ธรรมะที่ผิด (อรรถกถาอธิบายว่า ความกำหนดพอใจผิดปกติ เช่น ชายในชายหญิงในหญิง). เมื่ออายุลดลงมาถึง ๒๕๐ ปี มากไปด้วยอธรรม คือการไม่ปฏิบัติชอบในมารดา, บิดา, ในสมณะ, ในพราหมณ์, การไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล. เมื่อเสื่อมลงอย่างนี้ ทั้งอายุและผิวพรรณ มนุษย์มีอายุ ๒๕๐ ปี บุตรก็มีอายุเพียง ๑๐๐ ปี.

เหลืออายุ ๑๐ ปี เกิดมิลลัญญี

จักมีสมัยที่บุตรของมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี หญิงสาวอายุ ๕ ปี ก็มีสามีได้; รสเหล่านี้จะอันตรธานไป คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย รสเค็ม ; เมล็ดพืช ชื่อกุหลุกกะ (ไทยแปลกันว่าข้าวหญ้ากับแก) จะเป็นโภชนะอันเลิศ เสมือนหนึ่งข้าวสุกแห่งข้าวสาลีและเนื้อสัตว์เป็นโภชนะอันเลิศในสมัยนี้ (คือของเลวสมัยนี้กลายเป็นของดีในสมัยเสื่อม) ; กุลลัมมบถ (ทางแห่งกุศล) ๑๐ ประการ จะอันตรธาน อกุลลัมมบถ (ทางแห่งอกุศล) ๑๐ ประการ จะรุ่งเรืองยิ่ง ; แม้คำว่า กุศล ก็ไม่มี ผู้ทำกุศลจะมีแต่ที่ไหน ; การไม่ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ในสมณะ ในพราหมณ์ การไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล จะได้รับการบูชาสรรเสริญ ซึ่งตรงกันข้ามกับปัจจุบันนี้ ; จะไม่มีคำว่า มารดา, น้ำ, บิดา, ป้า, อา, ภริยาของอาจารย์, ภริยาของครู. โลกจะเจือปนกันเหมือนสัตว์ เช่น แพะ ไก่ สุนัข ; จักมีอาฆาต, พยาบาท, มุ่งร้ายกัน, คิดฆ่ากันอย่างรุนแรง, แม้คิดต่อลูก, ลูกคิดต่อแม่, พ่อคิดต่อลูก, ลูกคิดต่อพ่อ, พี่ชายคิดต่อน้องหญิง, น้องหญิงคิดต่อพี่ชาย.

๑. เช่น ไม่เลือกว่าเป็นมารดา ป้า น้ำ บิดา ลุง อา เป็นต้น-อรรถกถา

จะเกิดมีสัตว์อันตรายกับปี^๑ คือกับปีที่อยู่ในระหว่างศักราช ๗ วัน คนทั้งหลาย จะมีความสำคัญในกันและกันว่าเป็นเนื้อ (มีคัลญญา^๒) จะมีศักราช อันคมเกิดขึ้นในมือ ฆากันและกันด้วยสำคัญว่าเนื้อ.

กลับเจริญขึ้นอีก

มีบุคคลบางคนหลบไปอยู่ในป่าดง พงษ์ภู กินเหง้าไม้ ผลไม้ในป่า เมื่อพ้น ๗ วันแล้ว ออกมาก็ดีใจว่าเรื่องที่รอดชีวิต จึงตั้งใจทำกุศลกรรม ละเว้นการฆ่าสัตว์ และบำเพ็ญกุศลกรรม ละเว้นอกุศลกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อายุก็ยืนขึ้นเรื่อย ๆ จนถึง ๘ หมื่นปี.

พระเจ้าจักรพรรดิอีกพระองค์หนึ่ง

เมื่อมนุษย์มีอายุยืน ๘ หมื่นปีนั้น หญิงสาวอายุ ๕ พันปีจึงมีสามีได้ มนุษย์จะมีโรค เพียง ๓ อย่าง คือ ๑. ความปรารถนา (อยากอาหาร) ๒. ความไม่อยากกินอาหาร (เกียจคร้านอยากจะนอน) ๓. ความแก่ ชมพูทวีปนี้จะมีมั่งคั่งรุ่งเรือง มีคามนิคมราชธานีแบบโกปินถึง (ใกล้เคียงกัน) ยัดเยียดไปด้วยมนุษย์. กรุงพาราณสีจะเป็นราชธานีนามว่าเกตุมดี อันมั่งคั่ง มีคนมาก อาหารหาง่าย. จักมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสังขะ เป็นพระราชอาผู้ปกครอง โดยธรรม มีชัยชนะจบ ๔ ทิศ ปกครองชนบทถาวรสมบูรณ์ด้วยรัตนะทั้งเจ็ด.

พระเมตไตรยพุทธเจ้า

เมื่อมนุษย์มีอายุยืน ๘ หมื่นปีนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่า เมตไตรย จักบังเกิด ในโลกเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้) จรณะ (ความประพฤติ) เป็นต้น แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย พร้อมทั้งอรรถะพยัญชนะ บริหารภิกษุสงฆ์มีพันเป็นอนเนกเช่นเดียวกับที่เราบริหารภิกษุสงฆ์มีร้อยเป็นอนเนก. พระเจ้าสังขจักรพรรดิจักให้ยกปราสาทที่พระเจ้ามหาพนาทะให้สร้างขึ้น ครอบครอง แจกจ่ายทาน และออกผนวชในสำนักพระเมตไตรยพุทธเจ้า ในไม่ช้าก็จะทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ อันยอดเยี่ยมด้วยความรู้ยิ่งด้วยพระองค์เอง (คือสำเร็จเป็นพระอรหันต์).

๑. คำว่า สัตว์อันตรายกับปี^๑ อรรถกถาอธิบายว่า อันตรกับปีที่พิเนาศในระหว่าง คือโลกยังไม่ถึงสังวัฏฏ์กับปี ก็พิเนาศด้วยศักราชเสียในระหว่าง อันตรกับปีมี ๓ อย่าง คือ ทุกภิกขันธ์ตรกับปีกับปีพิเนาศในระหว่างเพราะอดอาหาร โรคนันตรกับปี กับปีพิเนาศในระหว่างเพราะโรค สัตว์อันตรายกับปีกับปีพิเนาศในระหว่างเพราะศักราชเป็นผลแห่งกรรมชั่วของมนุษย์ คือถ้าโลภจัด ก็พิเนาศเพราะอดอาหาร หลงจัด ก็พิเนาศเพราะโรค ถ้าโทสะจัด ก็พิเนาศเพราะศักราช
๒. คำว่า มีคัลญญา แปลว่า ความสำคัญว่าเนื้อ ถ้าใช้เป็นคุณศัพท์ ก็ใช้ว่า มีคัลญญี แปลว่า ผู้มีความสำคัญว่าเนื้อ

ครั้งแล้วตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายฟังตน ฟังธรรม เจริญสติปัญญา ๔ และสอนให้ท่องเที่ยวไปในโคจรของบิดา (ดำเนินตามพระองค์) ก็จักเจริญด้วยอายุ วรรณะ (ผิวพรรณ) สุข โภคะ (ทรัพย์สมบัติ) และพละ (กำลัง).

๑. ทรงแสดงการเจริญอิทธิบาท (คุณให้บรรลุความสำเร็จ) ๔ ประการ ว่าเป็นเหตุให้ดำรงอยู่ได้ตลอดกับปีหรือกว่ากับปี.

๒. ทรงแสดงการมีศีล สำรวมในปาฏิโมกข์ (ศีลที่เป็นประธาน) ว่าเป็นเหตุให้มีวรรณะ.

๓. ทรงแสดงการเจริญฌานทั้งสี่ ว่าเป็นเหตุให้มีสุข.

๔. ทรงแสดงการเจริญพรหมวิหาร ๔ ว่าเป็นเหตุให้มีโภคะ (ทรัพย์สมบัติ).

๕. ทรงแสดงการทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะสมาธิ) ปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะปัญญา) อันไม่มีอาสวะอยู่ในปัจจุบัน ว่าเป็นเหตุให้มีพละ (กำลัง).

ตรัสในที่สุดว่า ไม่ทรงเห็นกำลังอย่างอื่นสักอย่างหนึ่งที่ครอบงำได้ยากเท่ากำลังของมาร. เพราะสมาทานกุศลธรรม บุญก็จะเจริญยิ่ง.

๔. อัครัญญสูตร

สูตรว่าด้วยสิ่งที่เลิศหรือที่เป็นต้นเดิม

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ ปราสาทของนางวิสาขาในบุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี. สมัยนั้นสามเณรชื่อว่าเสฏฐะและภาร์ทวาชะ (เดิมนับถือศาสนาอื่น) อยู่ปริวาส (อบรม) ในภิกษุทั้งหลาย บรรณาคาความเป็นภิกษุ ชวนกันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ผู้กำลังจงกรมอยู่ในที่แจ้ง เพื่อฟังธรรม. พระผู้มีพระภาคตรัสว่าพวกท่านมีชาติเป็นพราหมณ์ มีสกุลเป็นพราหมณ์ ออกบวช. พวกพราหมณ์ที่เป็นชั้นหัวหน้า ไม่ดำ ไม่บริภาษบ้างหรือ. กราบทูลตอบว่า ด่าอย่างเต็มที่. ตรัสถามว่า ด่าอย่างไร. กราบทูลว่า ด่าว่าพราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐ เป็นวรรณะขาว บริสุทธิ วรรณะอื่นเลว เป็นวรรณะดำ ไม่บริสุทธิ พราหมณ์เป็นบุตรของพรหม เกิดจากปากพรหม เป็นพรหมทายาท พวกท่านละวรรณะอันประเสริฐไปเข้าสู่วรรณะเลว คือ พวกสมณะศรัทธาไลน์ ซึ่งเป็นพวกไพร่ พวกดำ พวกเกิดจากเท้าของพระพรหม ซึ่งเป็นการไม่ดี ไม่สมควรเลย. พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า พราหมณ์พวกนั้นเสื่อมตน เกิดจากองค์กำเนิดของพราหมณ์แท้ ๆ ยิ่งกล่าวว่าประเสริฐสุด เกิดจากปากพรหม เป็นต้น ซึ่งเป็นการกล่าวดูพระพรหมและพูดปด^๑.

๑. เรื่องนี้ได้แปลพระพุทธภาษิตไว้โดยละเอียดในหน้า ๙๒-๙๔ หมายเลข ๑๖๘, ๑๖๙, ๑๗๐ ในที่นี้จึงกล่าวโดยรวบรัด

แล้วตรัสเรื่องมนุษย์ ๔ วรรณะ ที่ทำชั่วทำได้เหมือนกัน และเรื่องที่พระเจ้าปเสนทิโกศล (ผู้เป็นกษัตริย์) แต่ปฏิบัติต่อพระองค์ ซึ่งพวกพราหมณ์ถือว่าเป็นพวกต่ำ (เพราะปลงศรัทธาออกบวช) อย่างเต็มไปด้วยความเคารพ.

ครั้นแล้วตรัส (เป็นเชิงปลอบใจ หรือให้หลักการใหม่) ว่า ท่านทั้งหลายมาบวชจากโคตร จากสกุลต่าง ๆ เมื่อมีผู้ถามว่า เป็นใคร ก็จงกล่าวตอบว่า พวกเราเป็นสมณะ ศากยบุตร. **ผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่นในตถาคต ผู้นั้นย่อมควรที่จะกล่าวว่า เราเป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เกิดจากธรรม อันธรรมสร้างเป็นธรรมทายาท (ผู้รับมรดกธรรม) ทั้งนี้เพราะคำว่า ธัมมกาย (กายธรรม) พรหมกาย (กายพรหม) และผู้เป็นธรรม ผู้เป็นพรหม นี้เป็นชื่อของตถาคต.**

(เป็นการแก้ข้อตำหนิของพวกพราหมณ์ โดยสร้างหลักการใหม่ให้พวกมาบวชจากทุกวรรณะได้ชื่อว่ามีกำเนิดใหม่ที่ไม่ว่าพวกพราหมณ์).

ครั้นแล้วตรัสเรื่อง สมัยหนึ่งโลกหมุนเวียนไปสู่ความพิเนาศ ลัทธิทั้งหลายไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหมกันโดยมาก เมื่อโลกหมุนกลับ (คือเกิดใหม่ภายหลังพิเนาศ) ลัทธิเหล่านั้นก็จืดมาสู่โลกนี้ เป็นผู้เกิดขึ้นจากใจ กินปิติเป็นภักษา (ยังมีอำนาจฌานอยู่) มีแสงสว่างในตัว ไปได้ในอากาศ (เช่นเดียวกับเมื่อเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม).

อาหารชั้นแรก

แล้วเกิดมีรสดิน (หรือเรียกว่าจ้วนดิน) อันสมบุรณ์ด้วยสี กลิ่น รส ลัทธิทั้งหลายเอาน้ำจิ้มจ้วนดินลิ้มรสดูก็ชอบใจ เลยหมดแสงสว่างในตัว เมื่อแสงสว่างหายไปก็มีพระจันทร์ พระอาทิตย์ มีดาวนักษัตร มีคืนวัน มีเดือน มีกิ่งเดือน มีฤดู และปี. เมื่อกินจ้วนดินเป็นอาหาร กายก็หยาบกระด้าง ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏ พวกมีผิวพรรณดี ก็ดูหมิ่นพวกมีผิวพรรณทรมาน. เพราะดูหมิ่นผู้อื่นเรื่องผิวพรรณ เพราะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น จ้วนดินก็หายไป ต่างก็พากันบ่นเสียดาย แล้วก็เกิดสะเก็ดดินที่สมบุรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส ขึ้นแทน ใช้เป็นอาหารได้ แต่เมื่อกินเข้าไปแล้ว ร่างกายก็หยาบกระด้างยิ่งขึ้น ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏชัดขึ้น เกิดการดูหมิ่นถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น สะเก็ดดินก็หายไป เกิดเถาไม้สมบุรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส ขึ้นแทน ใช้กินเป็นอาหารได้ ความหยาบกระด้างของกาย และความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น เกิดการดูหมิ่นถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น เถาไม้ก็หายไป ข้าวสาลี ไม่มีเปลือก มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็เกิดขึ้นแทน ใช้เป็นอาหารได้ ข้าวนี้เก็บเย็นเข้าก็แก่แทนที่ขึ้นมามาก ไม่ปรากฏพร่องไปเลย ความหยาบกระด้างของกาย ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น.

เพศหญิงเพศชาย

จึงปรากฏเพศหญิงเพศชาย. เมื่อต่างเพศเพ่งกันและกันเกินขอบเขต ก็เกิดความกำหนดเร่าร้อนและเสพเมถุนธรรมต่อหน้าคนทั้งหลาย เป็นที่รังเกียจ และพากันเอาสิ่งของขว้างปา เพราะสมัยนั้นถือว่าการเสพเมถุนเป็นอธรรม เช่นกับที่สมัยนี้ถือว่าเป็นธรรม (ถูกต้อง) ต่อมาจึงรู้จักสร้างบ้านเรือน ปกปิดซ่อนเร้น.

การสะสมอาหาร

ต่อมามีผู้เกี่ยวคร้านที่จะนำข้าวสาลีมาตอนเช้าเพื่ออาหารเช้านำมาตอนเย็นเพื่ออาหารเย็น จึงนำมาครึ่งเดียวให้พอทั้งเช้าทั้งเย็น. ต่อมาก็นำมาครึ่งเดียวให้พอสำหรับ ๒ วัน ๔ วัน ๘ วัน มีการสะสมอาหาร จึงเกิดมีเปลือกห่อหุ้มข้าวสาร ที่ถอนแล้วก็ไม่งอกขึ้นแทน ปรากฏความพ่อง (เป็นตอน ๆ ที่ถูกถอนไป). มนุษย์เหล่านั้นจึงประชุมกันปรารภความเสื่อมลงโดยลำดับ แล้วมีการแบ่งข้าวสาลีกำหนดเขต (เป็นของคนนั้นคนนี้).

อกุลธรรมเกิดขึ้น กษัตริย์เกิดขึ้น

ต่อมาบางคนรักษาส่วนของตน ขโมยของคนอื่นมาบริโภค เมื่อถูกจับได้ ก็เพียงแต่ล้างสอนกันไม่ให้ทำอีก เขาก็รับค่า ต่อมาขโมยอีก ถูกจับได้ถึงครั้งที่ ๓ ก็ล้างสอนเช่นเดิมอีก แต่บางคนก็ลงโทษ ตบด้วยมือ ขว้างด้วยก้อนหิน ตีด้วยไม้. เขาจึงประชุมกันปรารภว่าการลักทรัพย์ การตีเตียน การพุดปด การจับท่อนไม้เกิดขึ้น ควรจะแต่งตั้งคนขึ้นให้ทำหน้าที่ติดคนที่ควรตี ชับไล่คนที่ควรขับไล่ โดยพวกเราจะแบ่งส่วนข้าวสาลีให้ จึงเลือกคนที่ดงามมีศักดิ์ใหญ่แต่งตั้งเป็นหัวหน้า เพื่อปกครองคน (ตีและขับไล่คนที่ทำผิด) คำว่า “มหาสมมต” (ผู้ที่มหาชนแต่งตั้ง) กษัตริย์ (ผู้เป็นใหญ่แห่งนา) ราชา (ผู้ทำความอึดใจสุขใจแก่ผู้อื่น) จึงเกิดขึ้น. กษัตริย์ก็เกิดขึ้นจากคนพวกนั้น มิใช่พวกอื่น^๑ จากคนเสมอกัน มิใช่คนไม่เสมอกัน เกิดขึ้นโดยธรรม มิใช่เกิดขึ้นโดยอธรรม. ธรรมะจึงเป็นสิ่งประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต.

เกิดพราหมณ์, แพศย์, ศูทร

ยังมีคนบางกลุ่มออกบวชมุ่งลอยธรรมที่ชั่วที่เป็นอกุศล จึงมีนามว่า พราหมณ์ (ผู้ลอยบาป) สร้างกุฏิหญ้าขึ้น เพ่งในกุฏินั้น จึงมีนามว่า ฌายกะ (ผู้เพ่ง) ; บางคนไปอยู่รอบหมู่บ้านรอบนิคม แต่งตำรา (อรรถกถาว่า แต่งพระเวทและสอนให้ผู้อื่นสวดสาธยาย)

๑. คำว่า มิใช่พวกอื่น เติมตามฉบับยุโรป สงสัยว่าฉบับไทย จะตกคำว่า มิใช่

คนจึงกล่าวว่า ไม่เพ่ง. นามว่า อัชฌายกะ (ผู้ไม่เพ่ง) จึงเกิดขึ้น เดิมหมายความว่าเลว แต่บัดนี้หมายความว่าดี (อัชฌายกะ ปัจจุบันนี้แปลว่า ผู้สหาย).

ยังมีคนบางกลุ่ม ถือการเสพเมถุนธรรม อาศัยการล่าสัตว์เลี้ยงชีวิต จึงมีชื่อว่า ศูทร (พระไตรปิฎกฉบับไทยตกหาย ข้อความวรรคนี้ทั้งวรรค จึงต้องแปลตามฝรั่ง^๑ อรรถกถาอธิบายคำว่า ลูท (ศูทร) ว่าเพี้ยนมาจากคำว่า ลุท (นายพราน) หรือ ขุท (งานเล็ก ๆ น้อย ๆ) เป็นเชิงว่าพวกแพศย์ คือผู้ทำงานสำคัญ แต่พวกศูทรทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เข้าใจกันทั่วไป คือศูทรเป็นพวกคนงานหรือคนรับใช้).

ครั้นแล้วตรัสสรุปว่า **ทั้งพราหมณ์ แพศย์ ศูทร ก็เกิดจากพวกคนพวกนั้น มิใช่เกิดจากคนพวกอื่น เกิดจากคนที่เสมอกัน มิใช่เกิดจากคนที่ไม่เสมอกัน เกิดขึ้นโดยธรรม มิใช่เกิดขึ้นโดยอธรรม.** (แสดงว่าการแบ่งชั้นวรรณะนั้น ในชั้นเดิมมิได้มาจากหลักการอื่น นอกจากการแบ่งงานหรือแบ่งหน้าที่กันตามความสมัครใจ แล้วก็ไม่ใช่ว่าใครวิเศษกว่าใครมาแต่ต้น แท้จริงก็คนชั้นเดียวกันมาแต่เดิม ทั้งนี้เป็นการทำลายทิวฐิมานะ ช่วยให้ลดการดูหมิ่นกันและกัน เป็นการปฏิเสธหลักการของพราหมณ์ ที่ว่าใครเกิดจากส่วนไหนของพระพรหม ซึ่งสูงต่ำกว่ากัน).

สมณมณฑล

แล้วตรัสต่อไปว่า มีสมัยซึ่งบุคคลในวรรณะทั้งสี่มีกษัตริย์ เป็นต้น ไม่พอใจธรรมะของตน ออกบวชไม่ครองเรือน จึงเกิดสมณมณฑล หรือคณะของสมณะขึ้น- จากคณะทั้งสี่ คือเกิดจากคนเหล่านั้น มิใช่เกิดจากคนพวกอื่น เกิดจากคนที่เสมอกัน มิใช่เกิดจากคนที่ไม่เสมอกัน เกิดขึ้นโดยธรรม มิใช่เกิดขึ้นโดยอธรรม. (อันนี้เป็นการพิสูจน์อีกว่า คนชั้นสมณะที่พวกพราหมณ์ดูหมิ่นอย่างยิ่งนั้น ก็เกิดจากวรรณะทั้งสี่ ซึ่งมีมูลเดิมมาด้วยกัน ไม่ใช่ใครสูงต่ำกว่ากัน).

การได้รับผลเสมอกัน

ครั้นแล้วตรัสสรุปว่า ทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร และสมณะ^๒ ถ้าประพฤติสุจริตทางกาย, วาจา, ใจ, มีความเห็นผิด, ประกอบกรรมซึ่งเกิดจากความเห็นผิด เมื่อตายไปก็จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เหมือนกัน. ถ้าตรงกันข้าม คือประพฤติสุจริต

๑. ฝรั่งแปลว่า เดินเท้าไปประกอบการค้าต่าง ๆ จากคำว่า วิสุ กมฺมฺนเต ปโยเชสุ. แต่อรรถกถาแก้ว่า ประกอบการงานที่เด่น หรือชั้นสูง มีการเฝ้าหรือรักษา และการค้า เป็นต้น โคปกวาณิชมมมาทีเก วิสุสุเต อุกคเต กมฺมฺนเต ปโยเชสุ.
๒. ฉบับที่ฝรั่งแปล ไม่มีคำว่า สมณะ ถ้าเป็นเช่นนั้น พระไตรปิฎกฉบับยุโรปก็ตกที่สำคัญหลายวรรค

ทางกาย, วาจา, ใจ, มีความเห็นชอบ, ประกอบกรรม. ซึ่งเกิดจากความเห็นชอบ เมื่อตายไป ก็จะไปเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน. หรือถ้าทำทั้งสองอย่าง (คือชั่วก็ทำ ดีก็ทำ) ก็จะได้รับ ทั้งสุขทั้งทุกข์เหมือนกัน.

อนึ่ง วรรณะทั้งสี่นี้ ถ้าสำรวจกาย, วาจา, ใจ, อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ ประการ^๑ ก็จะปรินิพพานได้ในปัจจุบันเหมือนกัน.

และวรรณะทั้งสี่เหล่านี้ ผู้ใดเป็นภิกษุ เป็นพระอรหันต์ชีนาสพ หมดกิจ ปลงภาระ หลุดพ้น เพราะรู้โดยชอบ ผู้นั้นก็นับว่าเป็นยอดแห่งวรรณะเหล่านั้นโดยธรรมมิใช่โดยอธรรม. เพราะธรรมะเป็นสิ่งประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต.

ในที่สุดตรัสย้ำถึงภษิตของสังกุมารพรหมและของพระองค์ ที่ตรงกันว่า **“กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ผู้ถือโคตร แต่ผู้ใดมีวิชา (ความรู้) จรรยา (ความประพฤติ) ผู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในเทวดาและมนุษย์”**

(หมายเหตุ : พระสูตรนี้ มีลีลาแสดงความเป็นมาของโลก แต่แสดงแล้ว ก็ยก ธรรมะเป็นจุดสูงสุดในเทวดาและมนุษย์. วรรณะทั้งสี่ก็มาจากคนพวกเดียวกัน ไม่มีใคร วิเศษกว่ากัน แต่ภายหลังคนเข้าใจผิด ดูหมิ่นกันไปเอง. การแสดงเรื่องความเป็นมาของโลก อาจวินิจฉัยได้เป็น ๒ ประการ คือประการแรก เป็นการเอาหลักของศาสนาพราหมณ์มาเล่า แต่อธิบายหรือตีความเสียใหม่ให้เข้ารูปเข้ารอยกับคติธรรมทางพระพุทธศาสนา อันชี้ให้เห็นว่าพราหมณ์เข้าใจของเก่าผิด จึงหลงยกตัวเองว่าประเสริฐ. อีกอย่างหนึ่งเป็นการเล่า โดยมีได้อิงคติของพราหมณ์ โดยถือเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาแท้ ๆ ก็แปลผิดเหมือนกัน เพราะถ้าเทียบส่วนใหญ่กับส่วนเล็กในทางวิทยาศาสตร์แล้วประมาณที่มีโปรตอนเป็นศูนย์กลาง มีอิเล็กตรอน เป็นตัววิ่งวน รวมทั้งมีนิวตรอนเป็นส่วนประกอบด้วยนั้น มีลักษณะใกล้เคียงกับสุริยะระบบ ซึ่งมีดวงอาทิตย์เป็นจุดศูนย์กลาง มีดาวเคราะห์ (Planets) เช่น โลก เรา และดาวพระศุกร์ พระเสาร์ เป็นต้น วนรอบคล้ายอิเล็กตรอน มีบางโอกาสที่ประมาณ อาจถูกแยก ถูกทำลาย เพราะเหตุภายนอก เช่น ที่นักวิทยาศาสตร์จัดทำฉันใด สุริยะระบบ หรือ Solar System ก็เช่นเดียวกัน อาจถูกทำลายหรือสลายตัว แล้วเกิดใหม่ได้ เพราะมีระบบสุริยะอื่นเข้ามาใกล้หรือมีเหตุอื่นเกิดขึ้น ในการเกิดก็เช่นเดียวกัน เมื่อทำลายได้ ก็อาจรวมตัวได้ในเมื่อธาตุไฮโดรเจนกับออกซิเจนรวมตัวกันเป็นน้ำ พวกฝุ่นผงที่แหวก ก็เข้ามารวมตัวกันน้ำได้และแน่นแข็งขึ้นในที่สุด เป็นเรื่องเสนอชวนให้คิด แต่มิได้ชวนให้ติด ในเกร็ด เพราะสาระสำคัญอยู่ที่การถือธรรมะเป็นใหญ่เป็นหลักของสังคมทุกชั้น).

๑. อรรถกถาแก้วว่า ได้แก่ โพธิปักขิยธรรมทั้งสามสิบเจ็ดนั้นแหละ แต่ถ้าจัดตามหัวข้อใหญ่ก็มี ๗ มีสติปัญญา สัมมปธาน เป็นต้น ดูหน้า ๑๔๙

๕. ลัมปสาทนิยสูตร

สูตรว่าด้วยคุณธรรมที่น่าเลื่อมใสของพระพุทธเจ้า

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ ป่ามะม่วงซึ่งเศรษฐีชายผ้าเป็นผู้ถวาย (ปาวาริกัมพวัน) พระสารีบุตรเข้าไปเฝ้ากราบทูลว่า ท่านเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคว่า ไม่มีสมณพราหมณ์ใดในอดีต อนาคต ปัจจุบันยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาคในทางตรัสรู้. พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ท่านเปล่งวาจาอย่างอาจหาญ บันลือสีหนาทยืนยันทรงไปโดยส่วนเดียว ท่านกำหนดรู้จักของพระผู้มีพระภาคในอดีต อนาคต ปัจจุบัน หรือว่ามีศีล มีธรรม มีปัญญา มีธรรม เป็นเครื่องอยู่ และหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ๆ. พระสารีบุตรตอบว่า เปล่า พระเจ้าข้า. จึงตรัสถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไฉนจึงเปล่งวาจาอย่างอาจหาญ บันลือสีหนาทยืนยันทรงไปโดยส่วนเดียวอย่างนี้.

พระสารีบุตรแสดงความแน่ใจ

พระสารีบุตรกราบทูลแสดงความแน่ใจของท่านว่า เปรียบเหมือนนายประตูผู้ฉลาดเฝ้าอยู่ทางประตูเข้าออก ไม่เห็นทางอื่น เช่น ที่ต่อกำแพง หรือช่องกำแพง แม้ที่แฉกจะเข้าออกได้ เขาย่อมแน่ใจว่าสัตว์ตัวใหญ่ย่อมเข้าออกพระนครนี้ ทางประตูนี้ เท่านั้น ตัวท่านเองก็เป็นเช่นนั้น รู้แน่แห่งธรรมว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ทรงละนิวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต อันทำสัญญาให้อ่อนกำลัง ทรงตั้งจิตไว้ด้วยดีในสติปัญญา ๔ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ตามเป็นจริงแล้ว จึงได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ^๑ อันยอดเยี่ยม. ท่านได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเพื่อสดับธรรม เมื่อสดับธรรมแล้วก็รู้ยิ่งธรรมบางอย่างในธรรมนั้น ถึงความสำเร็จใน (อริยสังค) ธรรมเลื่อมใสในพระศาสดาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคแสดงดีแล้ว พระสงฆ์ปฏิบัติดีแล้ว.

ข้อนำเลื่อมใส ๑๕ ข้อ

ครั้นแล้วท่านได้แสดงธรรมะอันยอดเยี่ยมที่พระผู้มีพระภาคแสดงแก่ท่าน ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสรู้อย่างไม่มีส่วนเหลือ ไม่มีข้อที่ควรรู้ยิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งจะพึงมีสมณพราหมณ์อื่นยิ่งไปกว่า เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้ :-

๑. ในตอนนี้มีคำที่ควรตีความหมาย ๔ คือ ๑. นิวรณ์ ก็เลสอันกันจิตมิให้บรรลุคุณความดี
๒. สติปัญญาการตั้งสติ ๓. โพชฌงค์องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ และ ๔. อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณคือการตรัสรู้เองโดยชอบอันยอดเยี่ยม

๑. กุศลธรรม (แสดงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการตามหัวข้อใหญ่ มีสติปัญญา ๔ เป็นต้น จนถึงมรรคมืองค์ ๘ ดูหน้า ๑๔๙).

๒. ธรรมในการบัญญัติอายตนะ (ทั้งภายในและภายนอก คือตากับรูป, หูกับเสียง, จมูกกับกลิ่น, ลิ้นกับรส, กายกับโผฏฐัพพะ, และใจกับธรรมะ).

๓. ธรรมในการก้าวลงสู่ครรภ์ (มี ๔ ชนิด มีการก้าวลงสู่ครรภ์ การตั้งอยู่ การออกจากครรภ์ โดยไม่มีความรู้สึกตัว; รู้ตัวในข้อแรก ไม่รู้ตัวใน ๒ ข้อหลัง; รู้ตัวใน ๒ ข้อแรก ไม่รู้ตัวในข้อหลัง; รู้ตัวทั้งสามข้อ).

๔. ธรรมในทัสสนสมบัติ (เข้ามานที่มีการเห็นอารมณ์ต่าง ๆ รวม ๔ อย่าง คือเห็นอาการ ๓๒ มีผม ขน เป็นต้น พิจารณากระดูก พิจารณากระแสวิญญาณของบุรุษ อันตั้งอยู่ในโลกนี้และโลกอื่น พิจารณาวิญญาณของบุรุษอันไม่ตั้งอยู่ในโลกนี้และโลกอื่น ความพิสดารโปรดดูอรุทธกถา หน้า ๙๕).

๕. ธรรมในการบัญญัติบุคคล (มี ๗ อย่าง มีอุภโตภาควิมุต ผู้พันโดยส่วนทั้งสอง เป็นต้น จนถึงลัทธานุสारी ผู้แล่นไปตามศรัทธา).

๖. ธรรมในกลุ่มที่เป็นประธาน (คือโพชฌงค์องค์แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ ๗ อย่าง เป็นต้น).

๗. ธรรมในข้อปฏิบัติ (มี ๔ อย่าง มีปฏิบัติลำบากและรู้ได้ช้า เป็นต้น).

๘. ธรรมในความประพัตติเกี่ยวกับคำพูด (มี ๔ อย่าง คือ ไม่พูดเท็จ; ไม่พูดส่อเสียด คือไม่ยุให้แตกร้างกัน; ไม่พูดแข่งดีหวังจะได้ชัยชนะ เช่น เมื่อถูกว่า ท่านเป็นคนทึบ ก็ตอบว่า ท่านนะสิทึบสิ อาจารย์ของท่านก็ทึบสิ; พูดด้วยใช้ปัญญา มีข้ออ้างอิง ถูกต้องตามกาล).

๙. ธรรมในวิธีสั่งสอน (คือรู้วิธีสั่งสอนให้เป็นพระอรหันต์บุคคล ๔ ชั้น มีพระโสดาบัน เป็นต้น).

๑๐. ธรรมในการรู้ความหลุดพ้นของผู้อื่น (รู้ความหลุดพ้นของพระอรหันต์บุคคล ๔).

๑๑. ธรรมในลัสสตวาทะ คือลัทธิที่เห็นว่าเที่ยง (มี ๓ อย่าง คือเห็นว่าตนและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ ดูหน้า ๑๐๓ (๑) ข้อ ๑, ๒, ๓).

๑๒. ธรรมในญาณหยั่งรู้ความจุติ (เคลื่อนหรือตาย) และอุปบัติ (เกิดขึ้น) ของสัตว์ทั้งหลาย (มีทิพยจักขุ เห็นสัตว์ได้ชัดได้ดีตามกรรมของตน).

๑๓. ธรรมในการแสดงฤทธิ์ (ทั้งฤทธิ์ที่มีอาสวะและกิเลส และฤทธิ์ที่ไม่มีอาสวะและกิเลส).

๑๔. พระผู้มีพระภาคทรงบรรลุธรรมที่บุรุษผู้มีศรัทธาพึงบรรลุด้วยความเพียร ด้วยเรี่ยวแรง ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ไม่ทรงประกอบพระองค์ให้ชุ่มด้วยกาม, ไม่ทรงประกอบกรรมทานพระองค์ให้ลำบาก, ทรงได้ฌาน ๔ อันเป็นเรื่องของจิตใจชั้นสูง อันเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามพระประสงค์ โดยไม่ยากลำบาก.

ครั้นแล้วท่านก็ย้ำความแน่ใจของท่านว่า เมื่อมีใครถาม ท่านก็จะยืนยันว่า ไม่มีสมณพราหมณ์ทั้งในอดีต อนาคต ปัจจุบันจะยิ่งไปกว่าพระผู้มีพระภาคในทางตรัสรู้. แต่ถ้าถามว่า มีสมณพราหมณ์ในอดีต อนาคต ที่เสมอด้วยพระผู้มีพระภาคในทางตรัสรู้หรือไม่ ก็จะตอบว่า มี. แต่ถ้าถามถึงปัจจุบันก็จะตอบว่าไม่มี. ถ้าถูกถามอีกว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ก็จะตอบว่า เคยได้สดับมาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่ามีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีต อนาคต ที่เสมอด้วยพระองค์ในทางตรัสรู้. และได้เคยสดับในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค (เช่นเดียวกัน) ว่า มีใช่ฐานะ มีใช่โอกาส ที่ในโลกธาตุเดียวกัน จะมีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์. พระผู้มีพระภาคก็ตรัสรับรองภาษิตของพระสารีบุตร.

คำของพระอุทายี

พระอุทายีก็กราบทูลสรรเสริญพระผู้มีพระภาคว่า เป็นที่น่าอัศจรรย์ที่ทรงมีความปรารถนาน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ทั้ง ๆ ที่ทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก แต่ก็ไม่ทรงทำพระองค์ให้ปรากฏ (อื้ออวด).

๖. ปาสาทิกสูตร

สูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่น่าเลื่อมใส

พระผู้มีพระภาคประทับในปราสาท ในป่ามะม่วงของเจ้าศากยยะผู้เชี่ยวชาญในวิชาธนู (เวทย์ธนาสกุยา) ครั้งนั้น นิครนถนาฏบุตร (เจ้าลัทธินคนหนึ่งของศาสนานิกครนถหรือศาสนาเซน) ถึงแก่กรรมที่กรุงปาวา พวกนิครนถเกิดแตกกันเป็นสองฝ่าย ทะเลาะวิวาทกันอย่างรุนแรง. พระจุนทะ^๑ (น้องชายพระสารีบุตร) จำพรรษาใกล้กรุงปาวาจนตลอดพรรษาแล้วก็ไปหาพระอานนท์ ณ สามคาม ไหว้พระอานนท์แล้วเล่าความให้ฟัง พระอานนท์จึงชวนพระจุนทะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลให้ทรงทราบ.

๑. ในสำนวนบาลี เรียกเป็นจุนทะ สมณุตเทส (สามเณรจุนทะ เป็นคำเรียกติดปากมาจากสมัยที่ท่านเป็นสามเณร)

ศาสดา หลักธรรม สาวก

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงศาสดา, หลักธรรมคำสอนและสาวก แบ่งออกเป็นประเภทดังนี้ :-

๑. ศาสดาไม่ดี, หลักธรรมไม่ดี, สาวกไม่ดี ก็เป็นที่ติเตียนทั้งสามฝ่าย ใครปฏิบัติตามก็ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก.

๒. ศาสดาไม่ดี, หลักธรรมไม่ดี, แม้สาวกจะดี คือปฏิบัติตาม ก็เป็นที่ติเตียนทั้งสามฝ่าย ใครทำความเพียรตาม ก็ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก.

๓. ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกไม่ดี ศาสดาและหลักธรรมย่อมได้รับสรรเสริญ แต่สาวกถูกติเตียน ใครปฏิบัติตาม ก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก.

๔. ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกดี ย่อมได้รับสรรเสริญทั้งสามฝ่าย ใครทำความเพียรตาม ก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก.

๕. ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกไม่เข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรม) แจ่มแจ้ง. เมื่อศาสดาตายแล้วสาวกก็เดือดร้อนภายหลัง.

๖. ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกเข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรม) แจ่มแจ้ง. เมื่อศาสดาตายแล้ว สาวกก็ไม่เดือดร้อนภายหลัง.

พรหมจรรย์บริบูรณ์หรือไม่

ตรัสต่อไปอีกว่า พรหมจรรย์ที่ประกอบด้วยองค์เหล่านี้แล้ว

๑. แต่ถ้าศาสดามีไม่ใช่เป็นเถระ ผู้รู้เห็นเหตุการณ์มานาน บวชนาน ก็ยังชื่อว่าบกพร่องในข้อนี้ ถ้าศาสดาเป็นเถระ เป็นต้น จึงชื่อว่าบริบูรณ์ในข้อนี้.

๒. ถ้าศาสดาเป็นเถระ เป็นต้น แต่ภิกษุผู้เป็นสาวกชั้นเถระไม่ฉลาดอาจหาญ ไม่บรรลุลหณะอันเกษม ไม่สามารถจะบอกเล่าว่า สัทธรรมย่ำยีปรปวาท (ข้อกล่าวหาของผู้อื่น) ก็ยังชื่อว่าบกพร่องในข้อนี้ ถ้าสาวกชั้นเถระเป็นผู้ฉลาดอาจหาญ เป็นต้น จึงชื่อว่าบริบูรณ์ในข้อนี้.

๓. ถ้าศาสดาและสาวกชั้นเถระเข้าลักษณะที่ดี แต่ภิกษุผู้เป็นสาวกชั้นกลาง ยังไม่ดี (เหมือนชั้นเถระ) ก็ยังชื่อว่าบกพร่องในข้อนี้. โดยนัยนี้ กินความถึงภิกษุผู้เป็นสาวกที่บวชใหม่; นางภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาชั้นเถระ; ชั้นกลาง, ผู้บวชใหม่; อุบาสกผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้บริโศกคาม; อุบาสิกาผู้ประพฤติพรหมจรรย์, ผู้บริโศกคาม^๑ ถ้ายังไม่ดีสมบุรณะ พรหมจรรย์ก็ยังไม่สมบุรณะ ต่อเมื่อดีสมบุรณะ. พรหมจรรย์ จึงชื่อว่าสมบุรณะ.

๔. ครั้นแล้วตรัสถึงพระองค์ พระธรรมคำสั่งสอน และพระสาวก ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ว่ามีคุณลักษณะสมบุรณะ พรหมจรรย์จึงชื่อว่าสมบุรณะ.

๑. มีข้อน่าสังเกตในที่นี้ คือคำว่า อุบาสก อุบาสิกา หรือสาวกฝ่ายคฤหัสถ์นั้น มีทั้งสองประเภท คือ ประเภทถือพรหมจรรย์ และประเภทครองเรือนธรรมดา

๕. ตรัสถึงพระองค์และพระสงฆ์ ว่าถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ ยศ แล้วตรัสถึงคำของอุททกดาบส รามบุตร ที่ว่าเห็นอยู่ แต่ไม่เห็น ซึ่งไขความว่า เห็นใบมีดโกนที่ลับดีแล้ว แต่ไม่เห็นคมมีดโกนดังนี้ ว่าเป็นภาสิตไร้ประโยชน์. ที่ถูกควรจะหมายถึงไม่เห็นพรหมจรรย์ ที่สมบูรณ์บริบูรณ์และประกาศดีแล้ว จึงจะชื่อว่ากล่าวชอบ.

ตรัสแนะให้จัดระเบียบหรือสังคายนาพระธรรม

ตรัสแนะพระจุนทะให้เทียบเคียงธรรมที่ทรงแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง พึงสังคายนา พึงวิจารณ์อรรถกถา อรรถกถา พยัญชนะกับพยัญชนะ เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ยั่งยืน เป็นไปเพื่อประโยชน์ และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ท้าวและมนุษย์^๑. แล้วทรงชี้แจงว่า ธรรมที่ทรงแสดงด้วยปัญญาอันยิ่ง มีสติปัญญา ๔ เป็นต้น มีมรรคมีองค์ ๘ เป็นที่สุด (ที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม คือธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งปัญญาตรัสรู้รวม ๓๗ ประการ ดูหน้า ๑๔๙).

ตรัสแนะลักษณะสอบสวนพระธรรม

ตรัสแนะให้ศึกษาพระธรรม (ทั้งสามสิบเจ็ดประการเหล่านั้น ดูหน้า ๑๔๙) โดยพร้อมเพรียง ไม่วิวาทกันแล้วตรัสแนะวิธีสอบสวนพระธรรมเมื่อพระสงฆ์พรหมจารีกล่าวธรรม.

๑. ถ้ารู้สึกว่ามีข้อสงสัยว่า อรรถกถา อรรถกถา ยกพยัญชนะผิด ก็ไม่พึงเห็นด้วย (อภิหนัก) หรือคัดค้าน พึงกล่าวกะเธอว่า พยัญชนะนี้ กับพยัญชนะอีกอันหนึ่งของอรรถกถา และอรรถกถา กับอรรถกถาอีกอันหนึ่งของพยัญชนะนี้ อย่างไหนจะชอบด้วยอุบายกว่ากัน. ถ้าผู้กล่าวธรรมกล่าวว่า พยัญชนะนี้ อรรถกถา ชอบด้วยอุบายกว่า ก็ไม่พึงยกย่องหรือคัดค้าน พึงกำหนดหมายให้ดี เพื่อพิจารณาอรรถกถาและพยัญชนะนั้น ๆ. (คำว่า พยัญชนะ หมายถึงตัวอักษรหรือถ้อยคำ อรรถกถา หมายถึงความหมายของตัวอักษรหรือถ้อยคำ).

๒. ถ้ารู้สึกว่ามีข้อสงสัยว่า อรรถกถา อรรถกถา ยกพยัญชนะถูก ก็พึงสอบถาม อรรถกถาของพยัญชนะสองฝ่าย ว่าอันไหนจะชอบด้วยอุบายกว่ากัน แล้วพิจารณา (เหมือนข้อ ๑).

๓. ถ้ารู้สึกว่ามีข้อสงสัยว่า อรรถกถา อรรถกถา ยกพยัญชนะผิด ก็พึงสอบถาม พยัญชนะสองฝ่ายของอรรถกถา ว่าอันไหนจะชอบด้วยอุบายกว่ากัน แล้วพิจารณา (เหมือนข้อ ๑).

๔. ถ้ารู้สึกว่ามีข้อสงสัยว่า อรรถกถา อรรถกถา ยกพยัญชนะถูก ก็พึงอนุโมทนา.

๑. นี่เป็นที่มาสำคัญ ที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงแนะให้สังคายนาให้วิจารณ์พระธรรมที่ทรงแสดงแล้ว ดังที่อ้างไว้หน้า ๕

อาสวะปัจจุบันกับอนาคต

แล้วตรัสว่า มิได้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้สำรวมอาสวะ (กิเลสที่ต้องละทิ้ง) ที่เป็นปัจจุบันหรือเพื่อให้ทำลายอาสวะที่เป็นอนาคตอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่เพื่อทั้งสองอย่าง.

แล้วทรงแสดงการที่อนุญาตปัจจัย ๔ ว่า เพื่อบำบัดร้อนหนาวและเพื่อพวยงชีวิตให้เป็นไป เป็นต้น.

ตรัสแนะข้อโต้ตอบกับเจ้าลัทธิอื่น

๑. ถ้านักบวชลัทธิอื่นกล่าวหาว่า สมณะศากยบุตรประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ฟังถามว่า ประกอบแบบไหน เพราะมีอยู่มากด้วยกัน คือบางคนฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, พุดปด, บำเรอ (ตน) ด้วยกามคุณ อย่างนี้ชื่อว่าประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุขแบบชาวบ้าน ซึ่งไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน.

๒. ถ้านักบวชลัทธิอื่นกล่าวหาว่า สมณะศากยบุตรประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ๔ อย่าง (ดังกล่าวในข้อ ๑) ก็พึงปฏิเสธว่า ไม่เป็นจริง. แล้วทรงแสดงการประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ที่เป็นไปเพื่อนิพพานว่า ได้แก่ความสุขในมาน ๔. ถ้านักบวชลัทธิอื่นกล่าวหาว่า สมณะศากยบุตรประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ๔ อย่างนี้ ก็พึงรับรองว่า กล่าวถูกต้อง.

๓. ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามถึงผลและอนิสงส์ (ผลดี) ที่ผู้ประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข (ในมาน ๔) จะพึงหวังได้ ก็พึงตอบว่า มี ๔ อย่าง คือ ๑. เป็นพระโสดาบัน จะได้ตรัสรู้ต่อไป เพราะสิ้นสังขโยชน์ ๓ ๒. เป็นพระสกทาคามีผู้จะกลับมาเกิดเพียงครั้งเดียว เพราะสิ้นสังขโยชน์ ๓ และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้น้อยลง ๓. เป็นพระอนาคามีผู้ไม่กลับมาเกิด เพราะสิ้นสังขโยชน์เบื้องต่ำทั้งห้า. ๔. ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะอยู่ในปัจจุบัน (เป็นพระอรหันต์)^๑

๔. นักบวชลัทธิอื่นกล่าวหาว่า สมณะศากยบุตรมีธรรมอันไม่ตั้งมั่น พึ่งชี้แจงว่า ธรรมะที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สาวก มิให้ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต มีอยู่ คือภิกษุ

๑. พระโสดาบันละกิเลสที่เรียกว่าสังขโยชน์ (เครื่องร้อยรัดหรือเครื่องผูก) ๓ อย่าง คือ ๑. ลักกายทิฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวตน ๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๓. สีลัพพตปรามาส ความเชื่อถือโชคกลางหรือพิธีกรรม. พระอนาคามีละเพิ่มได้อีก ๒ คือ ๔. กามราคะ ความกำหนดด้วยอำนาจกิเลสกาม ๕. ปฏิฆะ ความขัดใจ. พระอรหันต์ละสังขโยชน์ได้ทั้งสิ้น คือ ๕ ข้อแรกที่กล่าวมาแล้ว และ ๖. รูปราคะ ความติดใจในรูป หมายถึงติดรูปमान ๗. อรูปราคะ ความติดใจในสิ่งที่มีไร้รูป หมายถึงติดอรูปमान ๘. มานะ ความถือตัว ๙. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน ๑๐. อวิชชา ความไม่รู้ อริยสังข์ ๔ ตามเป็นจริง ๕ ข้อแรกเรียกลักขโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ข้อหลังเรียกลักขโยชน์เบื้องสูง

ผู้เป็นพระอรหันต์ ลีนอาสวะแล้วย่อมไม่ควรก้าวล่วงฐานะ ๙ อย่างจนตลอดชีวิต คือ ๑. ไม่ฆ่าสัตว์โดยจงใจ ๒. ไม่ลักทรัพย์ ๓. ไม่เสพเมถุน ๔. ไม่พูดปดทั้งที่รู้ ๕. ไม่สะสมอาหารบริโภคเหมือนคนที่เคยเป็นเจ้าหน้าที่เรือนคลัง ๖. ไม่ล่าเหยียงเพราะชอบ ๗. ไม่ล่าเหยียงเพราะชัง ๘. ไม่ล่าเหยียงเพราะหลง ๙. ไม่ล่าเหยียงเพราะกลัว.

๕. นักบวชลัทธิอื่นอาจกล่าวหาว่า พระสมณโคตมบัญญัติญาณทัสสนะ (ความเห็นด้วยญาณ) อันไม่มีขอบเขตปรารภระยะกาลนานไกลอันเป็นอดีต ไม่ปรารภระยะกาลนานไกลอันเป็นอนาคต เพราะเป็นผู้เขลา. ญาณหยั่งรู้ความเป็นไปในชาติก่อน ปรารภอดีตกาลนานไกลของพระตถาคต มีอยู่ ปรารภอนาคตจะระลึกเท่าใด ก็ระลึกได้เท่านั้น ส่วนญาณที่เกิดจากปัญญาตรัสรู้ที่ปรารภอนาคตกาลนานไกล ย่อมเกิดขึ้นแก่พระตถาคตว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีการเกิดอีก.

ก. อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่มีประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์.

ข. อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่จริง แท้ แต่ไม่มีประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์.

ค. อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่จริง แท้ มีประโยชน์ ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะตอบปัญหานั้นในเรื่องนั้น.

ฆ. ตถาคตเป็นผู้กล่าวให้เหมาะแก่กาล, กล่าวความจริง, กล่าวสิ่งที่เป็นจริง, กล่าวสิ่งมีประโยชน์, กล่าวเป็นธรรม, กล่าวเป็นวินัย ในธรรมที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต

ง. ตถาคตตรัสรู้โดยชอบสิ่งซึ่งโลก พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม สมณพราหมณ์ ได้รู้แจ้งด้วยอายตนะ, ได้บรรลุ, ได้แสวงหา, ได้ตรองถึงแล้ว, ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต.

จ. ตถาคตตรัสแสดงถึงสิ่งใดในระหว่างที่ตรัสรู้ จนถึงปรินิพพานด้วยอนุภาทิสเลสนิพพานธาตุ สิ่งนั้นย่อมเป็นอย่างนั้นทั้งหมด ไม่เป็นอย่างอื่น ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต.

ฉ. ตถาคตพูดได้อย่างใด ทำได้อย่างนั้น ทำได้อย่างใด พูดได้อย่างนั้น. ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต.

ช. ตถาคตเป็นใหญ่, ไม่มีใครครอบงำได้, รู้เห็นตามเป็นจริง, เป็นผู้มีอำนาจ (โดยคุณธรรม) ฉะนั้นจึงเรียกว่าตถาคต^๑

๖. ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามว่า สัตว์ตายแล้วเกิด หรือไม่เกิด หรือว่าทั้งเกิด ทั้งไม่เกิด หรือว่าเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่. พึงตอบว่า ชื่อนั้นพระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์^๒

๑. ควรดูหน้า ๑๐ หมายเลข ๑๒ ซึ่งนำข้อความพระไตรปิฎกเล่ม ๒๕ มาแปลไว้ด้วย

๒. ดูหน้า ๑๒๕ หมายเลข ๖ ด้วย

๗. ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามว่า เหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงไม่ทรงพยากรณ์ช้อนั้น (ที่กล่าวในข้อ ๖) ฟังตอบว่า เพราะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ประกอบด้วยธรรม ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน. ถ้าถามว่าอะไรเล่าที่ทรงพยากรณ์ ฟังตอบว่า ทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิด, ความดับทุกข์, และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (อริยสัจ ๔) ถ้าถามว่า เหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงพยากรณ์เรื่อง (อริยสัจ ๔) นั้น. ฟังตอบว่า เพราะประกอบด้วยประโยชน์ ประกอบด้วยธรรม เป็นไปเพื่อนิพพาน.

ไม่ทรงอนุমัติทฎฐิติต่าง ๆ เพราะเหตุไร

ทรงแสดงว่าเรื่องที่ควรพยากรณ์ ก็ทรงพยากรณ์ ไม่ควรพยากรณ์ จะทรงพยากรณ์ ทำไม ทรงแสดงทั้งทฎฐิติที่ปรารภที่สุดเบื้องต้น ทั้งทฎฐิติที่ปรารภที่สุดเบื้องปลาย (ดูพหุหมชาลสูตร หน้า ๑๐๓-๑๐๔ ซึ่งในพระสูตรนี้ นำมากล่าวเพียงบางส่วน) แล้วตรัสว่า ไม่ทรงอนุมัติตามคำกล่าวของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะที่ยินย่นลงไปอย่างนั้น ยังมีลัทธิประเภทอื่นอีก ที่เป็นอย่างอื่น.

แล้วทรงแสดงสติปฏิฐาน (การตั้งสติ)^๑ ๔ อย่างว่า เพื่อละ เพื่อก้าวล่วงทฎฐิติทั้งสองประเภทนั้น.

พระอุปทานะยีนถวายนุชานพัต ฦ เบื้องพระปฤษฎฐาค์พระพุทเจ้า กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่า น้าอัศจรรย น้าเลื่อมใส (ปาสาทิกะ) พระผู้มีพระภาคจึงตรัสให้เรียกชื่อธรรมปริยายนี้ว่า “ปาสาทิกะ”

๗. ลักขณสูตร

สูตรว่าด้วยมหาปฐิสลักขณะ ๓๒ ประการ

พระผู้มีพระภาคประทับ ฦ เขตวนารามของอนาถปิณทิกคฤหบดี ไกลกรุงสรวัดธิ ฦ ที่นั้นตรัสแสดงมหาปฐิสลักขณะ ๓๒ ประการ ที่ทำให้มหาบุรุษมคติเป็น ๒ คือ ถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวช จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทเจ้า.

มหาปฐิสลักขณะ ๓๒ ประการ มีพระบาทตั้งลงด้วยดี (มีพื้นพระบาทเสมอ ไม่แหงงเว้า) เป็นข้อต้น มีพระเศียรประดับด้วยพระอุณหิส (กรอบพระพักตร์) เป็นข้อสุดท้าย แล้วทรงแสดงว่าลักขณะแต่ละอย่างที่เกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นเพราะกระทำการมดีต่าง ๆ ไว้.

เช่นในข้อแรก เพราะเคยสมาทานมั่นในกุศลธรรม สมาทานมั่นในกุศลธรรม อันยังข้อใดข้อหนึ่ง เช่น กายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ในการจำแนกทาน สมาทานศีล รักษาอุโบสถ เกื้อกูลมารดา บิดา สมณพราหมณ์ และอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล.

ข้อสุดท้าย เพราะเคยเป็นหัวหน้าในการบำเพ็ญกุศลธรรม มีกายสุจริต เป็นต้น.

(หมายเหตุ : การแสดงเหตุผลที่ได้มหาปุริสลักษณะแต่ละข้อ ในพระสูตรนี้มีได้ เป็นไปตามลำดับข้อและในที่นี้ได้นำมากล่าวอย่างย่อที่สุด เพื่อสามารถย่อพระไตรปิฎก เล่มอื่น ๆ ได้อีก มิฉะนั้นจะต้องขยายอีกหลายเล่ม แต่ขอเสนอว่า ถ้าท่านผู้ใดสนใจจะอ่าน เรื่องนี้โดยละเอียด อาจหาหนังสือปฐมสมโพธิกถาฉบับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงชำระ ซึ่งพิมพ์แพร่หลายพอสมควร^๑ อ่านได้จุดสำคัญของ พระสูตรนี้ แสดงว่าการได้ดีไม่ใช่เกิดขึ้นลอย ๆ ต้องประกอบเหตุจึงได้รับผล).

๘. สิงคาลกสูตร

สูตรว่าด้วยสิงคาลกมาณพ

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ เวฬุวัน (ป่าไผ่) ใกล้กรุงราชคฤห์ เช้าวันหนึ่งเสด็จสู่ กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นสิงคาลกมาณพมีผ้าเปียก มีผมเปียก ไหว้ทิศทั้งหกอยู่ ตรัสถาม ทราบว่าเป็นการทำตามคำสั่งของบิดา จึงตรัสว่า ในอริยวินัย ไม่พึงไหว้ทิศแบบนี้. เมื่อมาณพกราบทูลถามว่า พึงไหว้อย่างไร จึงตรัสแสดงธรรม เป็นลำดับว่า เพราะเหตุที่อริยสาวก (สาวกของพระอริยะ) ละกรรมกิเลส ๔ ได้; ไม่ทำกรรมชั่วโดยฐานะ ๔; ไม่เสพปากทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ (โภคนัน อปายมฺขานี) ๖ ประการ; เขาปราศจากความชั่ว ๑๔ ดังกล่าวไว้แล้ว เป็นผู้ปกปิดทิศ ๖ ชื่อว่าปฏิบัติ เพื่อช่วยชนะในโลกทั้งสอง คือโลกนี้และโลกหน้า, เมื่อตายไปก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

กรรมกิเลส ๔

กรรมกิเลส คือ การกระทำที่เศร้าหมองมี ๔ อย่างที่อริยสาวกจะได้ คือ ๑. ม่าลัตว์ ๒. ลักทรัพย์ ๓. ประพฤติผิดในกาม ๔. พุดปด.

ไม่ทำความชั่วโดยฐานะ ๔

อริยสาวกไม่ทำความชั่วโดยฐานะ ๔ คือถึงความลำเอียง เพราะรัก, เพราะชัง, เพราะหลง, เพราะกลัว ทำกรรมชั่ว.

๑. พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ จำนวน ๒,๐๐๐ ฉบับ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

อบายมุข ๖

อริยสาวกไม่เสพปากทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ ๖ อย่าง คือ ๑. เป็นนักเลงสุรา ๒. เทียวกลางคืน ๓. เทียวดูการเล่น ๔. เล่นการพนัน ๕. คบคนชั่วเป็นมิตร ๖. เกียจคร้าน. ครั้นแล้วทรงแสดงโทษของอบายมุขแต่ละข้อ ข้อละ ๖ อย่าง.

มิตรเทียม ๔ ประเภท

ทรงแสดงมิตรเทียม (มิตตปฏิรูปกะ) ๔ ประเภท คือ ๑. มิตรปอกลอก ๒. มิตรดีแต่พูด ๓. มิตรหัวประจบ ๔. มิตรชวนในทางเสียหาย พร้อมทั้งแสดงลักษณะของมิตรเทียมทั้งสี่ประเภทนั้น ประเภทละ ๔ ประการ.

มิตรแท้ ๔ ประเภท

ทรงแสดงมิตรแท้ ๔ ประเภท คือ ๑. มิตรมีอุปการะ ๒. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ๓. มิตรแนะนำโยชน์ ๔. มิตรอนุเคราะห์ (อนุกัมปกะ)^๑ พร้อมทั้งแสดงลักษณะของมิตรแท้ทั้งสี่ประเภทนั้น ประเภทละ ๔ ประการ.

ทิส ๖ คือบุคคล ๖ ประเภท

อริยสาวกเป็นผู้ปกปิด (ปฏิบัติชอบ) ทิศทั้งหก คือ ควรทราบว่ามี ๑. ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดา บิดา ๒. ทิศเบื้องขวา ได้แก่ อาจารย์ ๓. ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภริยา ๔. ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรอำมาตย์ (คำว่า อำมาตย์ เป็นสำนวนบาลี หมายถึง มิตรอย่างเดียว) ๕. ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ทาส กรรมกร ๖. ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ (คำว่า พราหมณ์ ก็เหมือนกัน เป็นสำนวนแปลกับคำว่า สมณะคงหมายเฉพาะสมณะ).

ครั้นแล้วทรงแสดงการปฏิบัติต่อบุคคลทั้งหกประเภท ที่เปรียบเหมือนทิศ ๖ เหล่านี้ ฝ่ายละ ๕ ประการ เป็นการถ้อยที่ถ้อยปฏิบัติต่อกันทุกฝ่าย เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา; อาจารย์กับศิษย์; สามีกับภริยา; มิตรกับมิตร; นายจ้างกับลูกจ้าง; สมณะกับประชาชน.

สิ่งกาลกามาณพก็เสื่อมใสพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัย ตลอดชีวิต.

๑. ในนวกวาทีชื่อว่า มิตรมีความรักใคร่ คือ ทุกข์ ๆ ด้วยสุข ๆ ด้วย ได้เลี้ยงคนที่เดือดร้อนเพื่อน รับรองคนที่พุดสรรเสริญเพื่อน ส่วนมิตรมีอุปการะประเภทแรก คือป้องกันเพื่อนผู้ประมาท ป้องกันทรัพย์ของเพื่อนผู้ประมาท เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งได้ เมื่อมีฐานะออกทรัพย์ช่วยเหลือเกินกว่าที่ออกปาก. ในที่นี้ได้เทียบให้ดูมิตรมีอุปการะ กับมิตรอนุเคราะห์ ซึ่งมีชื่อคล้ายกันว่ามีลักษณะต่างกันอย่างไร

(หมายเหตุ : พระสูตรนี้ชาวยุโรปเลื่อมใสกันมากกว่าจะแก้ปัญหาสังคมได้ เพราะเสนอหลักทศ ๖ อันแสดงว่าบุคคลทุกประเภทในสังคมควรปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีงาม ไม่มีการกดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลงไป. อนึ่งในที่นี้ไม่ได้แปลรายละเอียดทั้งหมด เพื่อรวบรัด ผู้ต้องการทราบรายละเอียดโปรดอ่านหนังสือนวโกวาท ซึ่งพิมพ์แพร่หลายแล้วนับจำนวนล้านฉบับ).

๙. อาฏานาฏิยสูตร

สูตรว่าด้วยการรักษาในอาฏานาฏานคร

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ในราตรีหนึ่งทำมหาราชทั้งสี่^๑ พร้อมด้วยเสนารักษ์ คนธรรพ์ (รุกขเทวดา) กุมภัณฑ์และนาค มาเฝ้าพระผู้มีพระภาค.

เมื่อทำมหาราชทั้งสี่ถวายบังคมแล้ว ท้าวเวสสวัณ (มีนามอย่างหนึ่งว่าท้าวกุเวร) กราบทูลว่ามียักษ์ชั้นผู้ใหญ่ชั้นกลางชั้นต่ำ ที่เลื่อมใสพระผู้มีพระภาคก็มี ไม่เลื่อมใสก็มี แต่ที่ไม่เลื่อมใสมีมาก เพราะพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม เพื่อเว้นจากฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิดในกาม, พุดบด, ตีมสุราเมรัย, พกยักษเหล่านั้นไม่เว้นจากสิ่งเหล่านี้ โดยมากจึงไม่ชอบ. มีสาวกของพระผู้มีพระภาคเสพเสนาสนะอันสงัดในป่า ซึ่งพกยักษชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่เลื่อมใสในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคอาศัยอยู่ เพื่อคุ้มครองรักษา เพื่อไม่เบียดเบียน เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเรียนการรักษา ชื่ออาฏานาฏิยา เพื่อทำยักษเหล่านั้นให้เลื่อมใส. พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยดุษณีภาพ. ท้าวเวสสวัณจึงกล่าวถึงการรักษา^๒ ชื่ออาฏานาฏิยา.

ใจความแห่ง “รักษา” นั้น เป็นถ้อยคำนมัสการพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ มีพระวิปัสสี เป็นต้น พระโคตมพุทธเจ้าเป็นองค์ที่สุด พร้อมทั้งพรรณนาถึงคุณลักษณะของพระองค์. มีการกล่าวพรรณนาถึงทำมหาราชทั้งสี่องค์ ประจำทิศต่าง ๆ พร้อมด้วยบุตร ซึ่งเคารพ นมัสการพระพุทธเจ้า. เมื่อภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เรียน “รักษา” นี้ท่องบ่นดีแล้ว อมนุษย์ใด ๆ จะเป็นยักษ์ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาคตลอดจนพวกพ้องถ้ามีจิตประทุษร้าย เข้าไปใกล้ ผู้เรียน “รักษา” นี้ จะเข้าพวกไม่ได้ จะชื่อว่าประพฤติผิดเหมือนโจร จะถูกลงโทษ พกยักษ มหายักษ เสนาบดี มหาเสนาบดีจะคอยชี้ความผิดของมนุษย์เหล่านั้น.

๑. ทำมหาราชทั้งสี่ คือท้าวอตรฐ มีคนธรรพ์เป็นบริวาร ครองทิศบูรพา; ท้าววิรุฬหก มีกุมภัณฑ์เป็นบริวาร ครองทิศทักษิณ; ท้าววิรูปักษ์ มีนาคเป็นบริวาร ครองทิศประจิม; ท้าวกุเวรหรือเวสสวัณ มียักษ์เป็นบริวาร ครองทิศอุดร
๒. คำว่า “รักษา” มีลักษณะเดียวกับ “ปริตร” คือคำสวดสำหรับคุ้มครองป้องกันภัย

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง และทรงพระอนุญาตให้เรียน “รักษา” นี้ได้.

(หมายเหตุ : พระสูตรนี้ เมื่อพิจารณาอย่างกว้าง ๆ ย่อมแสดงถึงความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนาเป็นการเสนอหลักการให้ถอนความกลัวต่อภูตผีปีศาจ ซึ่งคนสมัยนั้นเชื่อกันอยู่ทั่วไป เพราะเมื่อนายของพวกยักษ์ คนธรรพ์ กุมภภัณฑ์ และนาคเองยังมาอ่อนน้อมกราบไหว้คุณความดีของพระพุทธเจ้า พวกบิรวารก็เกะกะไม่ถนัดนัก เป็นการนำความดีชั้นสูงมาช่วยให้ผู้หวาดกลัวมีความอุ่นใจในคุณความดีที่เหนือกว่า เท่ากับเอาชนะความชั่วด้วยความดี).

๑๐. สังคิติสูตร

สูตรว่าด้วยการร้อยกรองหรือสังคายนาคำสอน

พระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ ทรงแวะ ณ นครปาวาประทับอยู่ในป่ามะม่วงของนายจุนทะบุตรช่างทอง.

ครั้งนั้น มัลลกษัตริย์สร้างสถูปาคร^๑ ขึ้นใหม่ ยังไม่มีใครใช้ เมื่อทราบว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จมา จึงนิมนต์ให้ทรงใช้ก่อน มัลลกษัตริย์จะใช้ภายหลัง พระผู้มีพระภาคทรงนิมนต์แล้ว เสด็จไปพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. พระองค์เองประทับนั่งพิงเสากลาง ภิกษุสงฆ์นั่งพิงฝาด้านตะวันออก มัลลกษัตริย์นั่งพิงฝาด้านตะวันตก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมจนตึก จึงตรัสให้มัลลกษัตริย์กลับได้. ครั้นทรงเห็นภิกษุสงฆ์ยังไม่ว่าง จึงตรัสสั่งพระสารีบุตรให้แสดงธรรมแทน พระองค์เองทรงปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้น ทรงพักผ่อนสำเร็จสัทโสภา (บรรทมแบบราชสีห์ คือตะแคงขวา).

พระสารีบุตรปรารภความที่นครนถนาฏบุตรถึงแก่กรรม สวากแตกกันเป็นสองฝ่ายโต้เถียงกันด้วยเรื่องธรรมวินัย. จึงสอนแนะให้ภิกษุทั้งหลายสังคายนาพระธรรม ไม่วิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ยั่งยืน. ครั้นแล้วท่านได้แสดงตัวอย่างการสังคายนาธรรมเป็นหมวด ๆ (ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้พอเป็นตัวอย่าง) ดังต่อไปนี้ : -

หมวด ๑ ธรรมอย่างหนึ่ง คือสัตว์เป็นอยู่ได้ด้วยอาหาร.

หมวด ๒ ธรรม ๒ อย่าง คือ ๑. นาม ๒. รูป; ๑. อวิชชา (ความหลงไม่รู้จริง) ๒. ภวตัณหา (ความทะยานอยากมีอยากเป็น); ๑. ภวทิวฏฐิ (ความเห็นที่ติดในความมีความเป็น) ๒. วิภวทิวฏฐิ (ความเห็นที่ติดในความไม่มีไม่เป็น) ฯลฯ.

๑. โรงโถงหรือหอประชุม

หมวด ๓ รากเหง้าแห่งอกุศล ๓ อย่าง คือ ๑. โลภะ (อยากได้) ๒. โทสะ (คิดประทุษร้าย) ๓. โมหะ (หลง); รากเหง้าแห่งกุศล ๓ อย่าง คือ ๑. ไม่โลภ ๒. ไม่คิดประทุษร้าย ๓. ไม่หลง ฯลฯ

หมวด ๔ การตั้งสติ (สติปัฏฐาน ดุหมหาสติปัฏฐานสูตร หน้า ๑๖๒) ๔; ความเพียรชอบ (สัมมัปปธาน ๔ คือ ๑. เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น ๒. เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ๓. เพียรทำกุศลให้เกิด ๔. เพียรทำกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น) ฯลฯ

หมวด ๕ ชั้น ๕ คือ ๑. รูปชั้น (กองรูป) ๒. เวทนาชั้น (กองเวทนา ความรู้สึกอารมณ์) ๓. สัญญาชั้น (กองสัญญา ความจำได้หมายรู้) ๔. สังขารชั้น (กองสังขาร หรือความคิด หรือเจตนาที่ดีชั่ว) ๕. วิญญาณชั้น (กองวิญญาณ คือความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา หู เป็นต้น) ฯลฯ

หมวด ๖ อายตนะภายใน ๖ คือ ๑. ตา, ๒. หู, ๓. จมูก, ๔. ลิ้น, ๕. กาย, ๖. ใจ, ฯลฯ

หมวด ๗ อริยทรัพย์ (ทรัพย์อันประเสริฐ) ๗ คือ ๑. ศรัทธา (เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ) ๒. ศีล (รักษากายวาจาให้เรียบร้อย) ๓. หิริ (ละอายต่อบาป) ๔. โอตตัปปะ (เกรงกลัวต่อบาป) ๕. สุตตะ (ศึกษาหรือสดับตรับฟัง) ๖. จาคะ (เสียสละ) ๗. ปัญญา (รอบรู้สิ่งที่ควรรู้) ฯลฯ

หมวด ๘ ความผิด ๘ คือ ๑. มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ๒. มิจฉาลังกัปปะ (ความดำริผิด) ๓. มิจฉาวาจา (วาจาผิด) ๔. มิจฉากัมมันตะ (การกระทำผิด) ๕. มิจฉาอาชีวะ (เลี้ยงชีพผิด) ๖. มิจฉาวายามะ (เพียรพยายามผิด) ๗. มิจฉาสติ (ระลึกผิด) ๘. มิจฉาสมาธิ (ตั้งใจมั่นผิด) ฯลฯ

หมวด ๙ ที่ตั้งแห่งความอาฆาต ๙ คือผูกอาฆาตว่า ๑. เขาได้ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ (เสียหาย) ต่อเรา ๒. เขากำลังประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อเรา ๓. เขากำลังประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อเรา ๔. เขาได้ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อคนที่รักที่ซอใจของเรา ๕. เขากำลังทำอย่างนั้น ๖. เขากำลังทำอย่างนั้น ๗. เขาได้ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคนที่เราไม่รักไม่ซอใจ ๘. เขากำลังทำอย่างนั้น ๙. เขากำลังทำอย่างนั้น ฯลฯ

หมวด ๑๐ ธรรมะที่ทำได้ (นาถกรณธรรม) ๑๐ คือ ๑. มีศีล สำรวมปาฏิโมกข์ (ศีลที่เป็นประธาน) ๒. สดับตรับฟังมาก ทรงจำได้ดี ๓. คบเพื่อนที่ดี ๔. วาง่าย ๕. ขยันช่วยทำกิจธุระของเพื่อน ๖. ใคร่ในธรรม ๗. สันโดษ (ยินดีตามมีตามได้) ๘. ลงมือทำความเพียร ๙. มีสติ ๑๐. มีปัญญา ฯลฯ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นจากบรรทม ก็ตรัสชมเชยว่า พระสารีบุตรได้กล่าว ลังคิตปริยาย (บรรยายเรื่องสังคายนา) แก่ภิกษุทั้งหลายเป็นอย่างดี.

๑๑. ทศตตรสูตร

สูตรว่าด้วยหมวดธรรมอันยิ่งขึ้นไปจนถึงสิบ

พระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประทับ ณ ฝั่งสระน้ำชื่อคัคครา ใกล้กรุงจัมปา (ราชธานีแห่งแคว้นอังคะ).

พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย (ทำนองเดียวกับสังคีตสูตร หน้า ๒๐๐ ซึ่งในที่นี้จะนำมากล่าวตั้งแต่หมวด ๑ ถึงหมวด ๑๐ พอเป็นตัวอย่าง) ดังต่อไปนี้ :-

หมวด ๑ ธรรมอย่างหนึ่ง มีอุปการะมาก คือความไม่ประมาทในกุตลธรรม ฯลฯ.

หมวด ๒ ธรรม ๒ อย่าง มีอุปการะมาก คือ ๑. สติ ความระลึกได้ ๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว ฯลฯ.

หมวด ๓ ธรรม ๓ อย่าง มีอุปการะมาก คือ ๑. คบสัตบุรุษ (คนดี) ๒. พังธรรม (ของท่าน) ๓. ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ฯลฯ.

หมวด ๔ ธรรม ๔ อย่าง มีอุปการะมาก คือจักร ๔ อันได้แก่ ๑. อยู่ในประเทศ หรือที่อยู่อันสมควร ๒. คบ (หรือเข้าใกล้) สัตบุรุษ ๓. ตั้งตนไว้ชอบ ๔. ความเป็นผู้มีบุญ อันได้ทำไว้ในกาลก่อน ฯลฯ.

หมวด ๕ ธรรม ๕ อย่าง มีอุปการะมาก คือองค์ ๕ ที่ควรตั้งไว้เป็นประธาน อันได้แก่ ๑. มีศรัทธาเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ๒. มีโรคน้อย ๓. ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา ๔. ลงมือทำความเพียร ๕. มีปัญญาเห็นความเกิดความดับ ฯลฯ.

หมวด ๖ ธรรม ๖ อย่าง มีอุปการะมาก คือสาราณียธรรม ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการทักันและกันให้ระลึกถึง อันได้แก่ ๑. ตั้งกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ๒. ตั้งวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ๓. ตั้งมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ๔. แบ่งปันลาภ ๕. มีศีลอันดีเสมอกัน ๖. มีทิวาฐิ (ความเห็น) อันดีเสมอกัน ฯลฯ.

หมวด ๗ ธรรม ๗ อย่าง มีอุปการะมาก คืออริยทรัพย์ ๗ อย่าง (กล่าวไว้แล้วในสังคีตสูตรหน้า ๒๐๐) ธรรม ๗ อย่าง ควรเจริญ คือโพชฌงค์ (องค์แห่งปัญญา เป็นเครื่องตรัสรู้) ๗ อันได้แก่ ๑. สติ ๒. ธัมมวิจยะ เลือกเฟ้นธรรม ๓. วิริยะ ความเพียร ๔. ปีติ ความอิ่มใจ ๕. ปีสัทธิ ความสงบ ความอิ่มใจ ๖. สมานิ ความตั้งใจมั่น ๗. อุเบกขา ความวางเฉยอย่างมีสติกำกับ.

หมวด ๘ ธรรม ๘ อย่าง มีอุปการะมาก คือเหตุ ๘ ปัจจัย ๘ อันเป็นไปเพื่อได้ปัญญาซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้, ทำปัญญาที่ได้แล้วให้เจริญบริบูรณ์ยิ่งขึ้น อันได้แก่ ๑. ตั้งความละเอียดใจ ความเกรงกลัว ความรัก ความเคารพในศาสดา และ

เพื่อนพรหมจารี ๒. เข้าไปหาใต้ถามเป็นครั้งคราว ๓. ฟังธรรมแล้ว ก็ทำความสงบกาย
สงบใจ^๑ ให้ถึงพร้อมทั้งสองอย่าง ๔. สำรวมในปาฏิโมกข์ (ศีลที่เป็นประธาน) สมบูรณ์ด้วย
อาจารย์ (มารยาท) และโคจร (รู้จักที่ควรไปไม่ควรไป) ๕. สดับตรับฟังมาก ๖. ลงมือทำ
ความเพียร ๗. มีสติ ๘. เห็นความเกิดความดับในขั้น ๕ ฯลฯ.

หมวด ๙ ธรรม ๙ อย่าง มีอุปการะมาก คือองค์แห่งความบริสุทธิ์ที่ควรตั้งไว้
เป็นประธาน (ปาริสุทธิปธานียังคะ) อันได้แก่ ๑. สิววิสุทธิ ความหมจดจดแห่งศีล
๒. จิตตวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งจิต ๓. ทิฏฐิวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งความเห็น
๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามความสงสัยเสียได้
๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งการเห็นด้วยญาณซึ่งทางและมีใช้ทาง
๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งการเห็นด้วยญาณ ซึ่งข้อปฏิบัติ
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งการเห็นด้วยญาณ ๘. ปัญญาวิสุทธิ ความหมจด
จดแห่งปัญญา ๙. วิมุตติวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งความหลุดพ้น ฯลฯ.

หมวด ๑๐ ธรรม ๑๐ อย่าง มีอุปการะมาก คือ ธรรมะที่ทำให้ที่พึ่ง (นาถกรณธรรม)
๑๐ (ซึ่งกล่าวไว้แล้วในสังคีตสูตร ดูหน้า ๒๐๑) ฯลฯ.

เมื่อแสดงธรรมจบ ภิกษุทั้งหลายก็ชื่นชมภษิตของพระสารีบุตร.

(หมายเหตุ : ข้อธรรมในทสูตรสูตรนี้ ตั้งแต่หมวด ๑ ถึงหมวด ๑๐ ยืนตัวอยู่
๑๐ หัวข้อ คือ ๑. ธรรมมีอุปการะมาก ๒. ธรรมที่ควรเจริญ ๓. ธรรมที่ควรกำหนดรู้
๔. ธรรมที่ควรละ ๕. ธรรมที่มีส่วนแห่งความเสื่อม ๖. ธรรมที่มีส่วนแห่งความเจริญ
๗. ธรรมที่เข้าใจได้ยาก ๘. ธรรมที่ควรทำให้เกิดขึ้น ๙. ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ๑๐. ธรรมที่ควร
ทำให้แจ้ง แล้วแจกรายละเอียดออกไปตามหมวดว่า หมวด ๑ ได้แก่อะไร หมวด ๒ ได้แก่
อะไร จนถึงหมวด ๑๐ ได้แก่อะไร ในที่นี้แสดงพอเป็นตัวอย่าง).

จบความย่อแห่งพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑

